

ŽELJKO BARTULOVIĆ

NEKA PITANJA IZ POVIJESTI SENJA¹

Željko Bartulović
Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci
HR 51000 Rijeka

UDK: 94(497.5 Senj)
Izvorni znanstveni članak
Ur.: 2007-07-15

U uvodnom dijelu rada obrađuje se povijest Senja u antičko doba, s posebnim osvrtom na stanovništvo i položaj antičke Senie; zatim Senj u srednjem vijeku: do dolaska templara; za vrijeme templara, a posebno prava templara nad gradom i spor oko vlasti nad Senjom; vlast krčkih knezova do 1469. i vrijeme nakon toga. Razmatranja su popraćena analizom izvora.

Gljučne riječi: Senj, povijest, templari

1. SMJEŠTAJ SENJA

Senj (antička *Senia*) – gradić i glavna luka Velebitskog podgorja između Novog i Zrmanje na kraju je najpogodnije prometne veze između unutrašnjosti i mora preko dinarske barijere (sedlo Vratnik), kuda se odvija promet između panonskog prostora i mora od najstarijih vremena. Tako značajan čimbenik prevladao je nepovoljne uvjete, kao što su mjesni zemljopisni smještaj, klima (bura) i nedostatak plodnog zemljišta. Do sredine

¹ Starija verzija rada objavljena je u časopisu *Dometi*, god. 22, br. 12, Rijeka 1989, 839-855. Tadašnji urednik *Senjskog zbornika*, pokojni, štovani Ante Glavičić, prof., izrazio želju da se objavi u *Senjskom zborniku*. Na ovaj način autor uzvraća tek maleni dio zahvalnosti i "duga" prema *Senjskom zborniku* i njegovu dugogodišnjem uredniku.

19. stoljeća Senj je, uz pojedina krizna razdoblja (rani srednji vijek i turska opasnost od XV. do XVII. st.), jedna od značajnijih mediteranskih luka za izvoz drva. Tada uslijed izgradnje novih prometnica, prvenstveno željezničkih, prestaje biti konkurentan u odnosu na luke Trst i Rijeku.²

2. SENJ U ANTIČKO DOBA

Na prostoru današnjeg Senja nalazilo se ilirsko, a možda i predilirsko naselje. Željeznodobno, gradinsko naselje nastaje na brdu Kuk, ali nije sigurno jesu li stanovnici Japodi, Liburni ili netko treći.³ Izvori spominju ilirsko pleme Japoda, za koje Dionizije Halikarnaški i Strabon drže da su Kelti, ili Kelti pomiješani s Ilirima.⁴ Oni žive na području između rijeka Sane i Zrmanje kao i masiva Velebita ili dok je obalni prostor možda samo u njihovoj vlasti jer nema tragova nazočnosti. Spominju se i Japigi u srednjoj Italiji, za koje se misli da su zapravo Japodi. Širenje Liburna na otočni i obalni prostor koji je možda u vlasti Japoda starije teorije povezuju s navalom Kelta u 4. stoljeću pr. Kr.⁵

Nalazi novca grčkih gradova Apolonije (Valone), Dyrrachija (Drača) i Panorama (Palerma) govore o trgovačkim kontaktima s Grcima,⁶ a drugi o kontaktu s Italicima u 2. stoljeću pr. Kr. Senju ili Liburniju spominju Pseudoskylax, Strabon, Plinije Stariji, Apijan, Klaudije Ptolomej i Dion Casije.⁷

Rimljani šire utjecaj u ratu konzula Gaja Sempronija Tuditana 129. pr. Kr. protiv Japoda. Možda Senija postaje značajno uporište za nove pohode iz

² POMORSKA ENCIKLOPEDIJA, sv. 7, 241-243.

³ M. GLAVIČIĆ, 1992-93, 81-83; M. GLAVIČIĆ, 1994, 42-45.

⁴ M. ZANINOVIĆ, 1984, 30-31. Treba naglasiti da se, za razliku od starijih shvaćanja, Ilirima danas smatraju različiti narodi, npr. Liburni, Japodi, Delmati itd., pa je preciznije svaku skupinu nazivati njihovim imenom. Ipak, u radu je autor zadržao stariji, "opći" naziv.

⁵ A. STIPČEVIĆ, 1989, 29; M. KOZLIČIĆ, 1984, 266-267. Kozličić smatra da Japodi napuštaju obalu uslijed provale Kelta i pomorske bitke kod Pharosa, kada su ih zamijenili Liburni, premda nešto Japoda ostaje i dalje uz more, začuđuje da je Japodima u interesu da slobodnim Liburnima ustupe obalu. Autor se zahvaljuje dr. sc. Miroslavu Glavičiću na danom obrazloženju.

⁶ M. ZANINOVIĆ, 1980 (a), 188, prema Z. DUKAT – A. GLAVIČIĆ, 1975, 170-172.

⁷ M. ZANINOVIĆ, 1984, 31; M. MATIJEVIĆ-SOKOL, 1994, 27-39. O narodu Liburna govori Pseudoskylaxov *Periplus*, vidi i M. SUIĆ, 1976, 285. Strabon Amasijac u *Geografiji* i Plinije Stariji u *Prirodopisu* (oba u 1. stoljeću n. e.) spominju japodsku i liburnijsku obalu te Senju. Klaudije Ptolomej u *Astronomiji* spominje Senju, a Apijan u *Rimskoj povijesti* Cezarov rat protiv Japoda, kao i Dion Casije 2.-3. stoljeće n. e. u *Povijesti*, u 3. stoljeću Senju navodi *Itinerar* netočno pripisan caru Marku Aureliju Antoninu Karakali, te srednjovjekovni *Peutingerov zemljovid* nastao temeljem antičkih podataka.

koje Oktavijan kreće na pohod protiv Japoda i Delmata 35.-33. pr. Kr. Rat se ne vodi protiv Liburna koji su saveznici Rimljana.⁸ Naseljava se veći broj Italika. Senia je "jedno od... središta rimske civilizacije na istočnoj obali Jadrana", najznačajniji grad između Pole i Jadere i polazište romanizacije za prekovelebitski prostor. Domaće stanovništvo blagonaklono gleda na to jer raste i njihov standard života, moguće je dobiti peregrinski status koji jamči slobodu, oprost od tributa i dobivanje italskog prava.⁹

Valjda je zato *Senia* dobila status municipija, mjesta organiziranog na rimski način s pretežito nerimskim stanovništvom, upisanog u tribus *Sergia*. Možda i status kolonije, ali nedostaju veteranski nalazi i plodno zemljište za dodjelu veteranima (*missio agraria*).¹⁰ Spomen gradskog vijeća (*ordo decurionum*) na natpisu *CIL* III, 3017 potvrđuje status municipija.¹¹ Kurija (vijećnica) se vjerojatno nalazila kod Kaptolskog, tj. Starog trga.¹²

Margetić smatra da je *Senia* ipak kolonija jer natpis spominje augustale koji se izvan Italije nalaze samo u kolonijama. Tek jedan spomenik, kojeg Valerije Valerijan postavlja istoimenom ocu, sredinom 2. stoljeća, spominje veterane.¹³ Prema Margetiću, nedostatak nije presudan jer je *colonia Genetiva Iulia* utemeljena 44. god. pr. Kr. bez veterana. On status kolonije ne povezuje s veteranima i zemljištem, nego s pomorsko-trgovačkim značenjem Senije u doba principata, koje odgovara Jaderu u južnoj Liburniji.¹⁴ Prema M. Glavičiću, *Senia* je u doba Augusta upisana u tribus *Sergia* i postaje rimski municipij ili kolonija, a u prilog kolonije govore tri natpisa o augustalima, svećenicima čija je dužnost promicanje kulta carske osobe i njihovoj udruzi (*ordo* i *corpus Augustalium* i *sacerdos Liburnorum*).¹⁵

⁸ M. ZANINOVIĆ, 1984, 31; M. ZANINOVIĆ, 1980 (a), 189; M. GLAVIČIĆ, 1994, 47-48.

⁹ M. GLAVIČIĆ, 1994, 42 i 49-50.

¹⁰ M. ZANINOVIĆ, 1984, 32 i tamo navedena literatura; M. ZANINOVIĆ, 1980 (a) 190; M. ZANINOVIĆ, 1980 (b), 817-826; A. GLAVIČIĆ, 1982, 66.

¹¹ L. VALERIO / AGATHOPO / AUG. HUIIC ORD. / SENIENSIIUM / ORNAMENT. DECUR. / PRIMO. DECREVIT / VALERIA MONTANA / CONIUG. OPT. / L.D.D.D. A. GLAVIČIĆ, 1967, 30.

¹² L. VALERI[US... / L. VALER(IUS) AG[THOPUS?] / CURIAM. MU[NERE SUSCEPTO?]. A. GLAVIČIĆ, 1982, 63-65; M. ZANINOVIĆ, 1980 (a), 190.

¹³ D(IS) M(ANIBUS) / VALERIO / VALERIANO / VETERANO / 5 LEG(IONIS) XIII GEMINE / VALERIUS VA / LERIANUS / FILIUS PATRI / PIENISSIMO. M. ZANINOVIĆ, 1980 (b), 824.

¹⁴ L. MARGETIĆ, 1988 (c), 2.

¹⁵ M. GLAVIČIĆ, 1992-93, 81-84; M. GLAVIČIĆ, 1994, 51-52.

Slijedi doba procvata u 2 stoljeću. *Senia* preuzima primat središta od otočnih gradova [tu je carinski ured za Ilirik (*publicum portorii Illyrici*)]. Recesija nastupa u 3. stoljeću, uslijed provala Markomana i Kvada. Nije vjerojatno da je *Senia* uključena u obrambeni sustav preture *Italiae et Alpium*, a da Liburnija postaje prokuratorska pokrajina. Kriza Carstva jača tijekom 4. i 5. stoljeća.¹⁶

Zahvaljujući pomorsko-trgovačkoj orijentaciji i doseljavanju Italika, dolazi do romanizacije tijekom 1. i 2. stoljeća, a od sredine 2. stoljeća jača i orijentalni utjecaj kod stanovništva:¹⁷ nadgrobni spomenik (na grčkom jeziku i pismu) Grka Marka Klaudija Marcijana, sina Marka Klaudija Stratonika iz Nikomedije u Bitniji (Mala Azija) (*CIL* III, 15094); nadgrobni spomenik (grčki jezik i latinsko pismo) najstarijeg poznatog Židova na tlu rimske provincije Dalmacije (Aurelija Dionizija iz Tiberijade u Palestini) (*Aurelius Dyonisius Iud(a)eus Tibe[r]iensis*) (*CIL* III, 10055) iz druge polovine 2. stoljeća. Orijentalnog podrijetla je *Sarmentius Geminus* koji diže kip bogu Sarapisu, egipatskog podrijetla nastalom u helenističko doba iz štovanja Ozirisa i svetog bika Apisa. Natpis je vjerojatno nastao u 3. stoljeću.¹⁸

O podrijetlu stanovnika Senije i doseljavanju piše M. Glavičić, upozoravajući na tri natpisa: prvi postavlja Marko Gnorije Satir (*M. Gnorius Satyrus*) kćeri Gnoriji Sekundini (*Gnoriae Secundinae*), polovicom 2. stoljeća, drugi Flavija Prokula (*Flavia Procula*) mužu Justu iz Neapolisa (*Iusto Neapolitano*) 3./4. stoljeća. Te su osobe istočnog podrijetla pri čemu je Just možda i kršćanin, a kršćanstvo se širi do Senije uslijed brojnih migracija i kozmopolitizma stanovnika. Treći je natpis o proširenju svetišta boga Libera iz 2. stoljeća.¹⁹ Zanimljivost je društveni ugled koji stječu neki oslobođenici. Lucije Valerije Agathop (grčkog podrijetla) u 2./3. stoljeću uzdigao se do dekuriona, tj. člana gradskog vijeća.²⁰

Što je bilo s ilirskim stanovništvom u rimsko doba? Zaninović se čudi što u natpisima nema domaćih ilirskih imena, ali spominje suprotne podatke. Nadgrobni natpis Kvarte Livije iz prve polovine 1. stoljeća uklesan je na

¹⁶ M. GLAVIČIĆ, 1994, 41-43 i 53-55.

¹⁷ M. GLAVIČIĆ, 1993-94, 79.

¹⁸ SARMENTIUS GEMINUS / SARAPIDI DEO SANCTO. M. ZANINOVIĆ, 1984, 35-36; A. GLAVIČIĆ, 1982, 66; M. ZANINOVIĆ, 1982, 46; M. GLAVIČIĆ, 1993-94, 75.

¹⁹ U prvom natpisu Marko je predime (*praenomen*), Gnorije označava gentilicij (*nomen gentile*, obiteljsko ime), a Satir kognomen (sličan nadimku). Nerimljanin ili oslobođenik koji stječe građansko pravo uzima predime i obiteljsko ime onoga koji mu je dao to pravo, a dotadašnje ime postaje mu kognomen. M. GLAVIČIĆ, 1996, 23-32; M. GLAVIČIĆ, 1994, 55.

²⁰ M. GLAVIČIĆ, 1993-94, 59-60; M. GLAVIČIĆ, 2002, 9, 17.

spomeniku tipa tzv. liburnskom cipusu.²¹ Iz istog je doba natpis iz municipija Lopsike (Sv. Juraj) (*CIL* III, 3015) koji diže romanizirana Ilirka liburnskog imena *Julia Tertia Toruca*, kći Gajeve, kćerki Juliji Pauli i unuci Apuleji Marceli.²² Ovo su indicije da se ilirskom stanovništvu ne gubi trag, te da ono, iako romanizirano, pokazuje svoje podrijetlo.²³

Nalazi sakralnog karaktera, žrtvenici Nepobjedivom Suncu – Mitri, perzijskom božanstvu sunca, vatre i plodnosti (*CIL* III, 13283) govore o doseljenom stanovništvu te vezama Senije sa Sredozemljem. Robovi *Hermes* i vilik *Faustus* u službi Gaja Antonija Rufa i Tita Julija Saturnina, zakupnika carine i poštanski predstojnici, orijentalnog su podrijetla. Oni su uredili svetište Mitre u 2. stoljeću kod Vratnika.²⁴ To, prema Zaninoviću, znači da je *Senia* od značaja kao i onodobna *Pola*, *Tergestae* ili *Aquilea*, što ide u prilog Margetićevog mišljenja o Seniji kao koloniji.²⁵

S južne strane katedrale sv. Marije nađeni su ostatci hrama *Magnae Matris*,²⁶ a zapadno hrama božice Dijane. Dijanin spomenik pronađen u crkvi sv. Ivana Krstitelja potječe iz 2. stoljeća,²⁷ kao i kip te natpis Libera Patera – zaštitnika vina i vinograda izjednačenog s grčkim Dionizom (Bakhom), no možda je riječ o božanstvu Silvanu.²⁸ Schneider misli da se iza Dijane i

²¹ QUARTA / LIVIA / SE VIVA / SIBI FECIT. M. GLAVIČIĆ, 1993-94, 71-72.

²² JULIAE SEX(TI) F(ILIAE) PAULLAE F(ILIAE)? APPULEIAE C(AI) F(ILIAE) MARCELLAE NEP(TI) JULIA C(AI) TERTIA TORUCA V(IVA) F(ECIT). M. ZANINOVIĆ, 1984, 33-36; M. ZANINOVIĆ, 1980 (b), 319. O antičkoj Lopsiki M. BLEČIĆ, 2006, 21-23.

²³ O takvoj tvrdnji vidi i L. MARGETIĆ, 1988 (a), 12. Navodi kao primjer nadgrobni spomenik Lucija Bebija sina Opijava koji uz svoje rimsko ime ističe i svoje domorodačko (Oplus Malavicus). Spomenik potječe s konca 1. stoljeća. M. GLAVIČIĆ, 2003, 83-96 ne ulazi u pitanje rimskog prava građanstva osoba koje se spominju prihvaćajući kao očitu činjenicu da je Lucije Bebije rimski građanin, dok je Arba municipij.

²⁴ M. GLAVIČIĆ, 1995, 3-4.

²⁵ I(NVICTO) M(ITHRAE) SPAELEUM CUM OMNE IMPENSA / HERMES C(AII) ANTONIN(I) RUF(I) PRAEF(ECTI) / VEH(ICOLORUM) ET COND(UCTORIS) P(UBLICI) P(ORTORII) / SER(VUS) VILIC(US) FORTUNAT(US) FECIT. S(OLI) I(NVICTO) M(ITHRAE) / FAUSTUS/T(ITI) I(ULI) SATURNI / NI PRAEF(ECTI) VEHICOLOR(UM) ET / CONDUCTORIS P(UBLICI) P(ORTORII) SERVUS PRO SE / ET SUIS V(OTUM) S(OLVIT) L(IBENS) M(ERITO). A. GLAVIČIĆ, 1967, 18; M. ZANINOVIĆ, 1982, 46; M. ZANINOVIĆ, 1980 (a), 190; J. KLEMENC, 1940, 5; J. KLEMENC, 1933, 140.

²⁶ A. GLAVIČIĆ, 1967, 22; I. DEGMEDŽIĆ, 1951, 251.

²⁷ DEANE AUG(USTAE) SAC(RUM) / (IN) MEMORIAM CARINAE I(. . .) / MATRIS L(UCIUS) VALERIUS PRISC(US CUM) / (C)ONIUGE SUA VERATIA PA(ULLA)A. A. GLAVIČIĆ, 1967, 24 i 29-30; M. ZANINOVIĆ, 1982, 43-44.

²⁸ M. GLAVIČIĆ, 2002, 9, 17; M. ZANINOVIĆ, 1980 (a), 191; A. GLAVIČIĆ, 1973,

Silvana kriju starija ilirska epihorska božanstva.²⁹ Kult Kibeles jača u 1. i 2. stoljeću te dolazi do sinkretizma s kultom *Magnae Matris*. Liburni ga prihvaćaju jer je blizak autohtonim ženskim božanstvima (*Latra*, *Anzotica*, *Sentona*). Raširen je među slobodnjacima.³⁰ Možda dolazi do sinkretizma metroačkog kulta i Dijane,³¹ a možda su i kršćani izgradili objekt posvećen ženi, tj. katedralu sv. Marije, nad starijim svetištima. Raširenost kulta sv. Marije na Sredozemlju usko je povezana sa štovanjem starijih ženskih božanstava. U prilog svjedoči i kontinuitet ukapanja. Uz katedralu su pronađeni kasnoantički i ranokršćanski grobovi iz 4. stoljeća.³² A. Glavičić smatra da su neka antička i kršćanska kulturna mjesta postala svetišta starohrvatskih božanstava, a nakon kristijanizacije kršćanstva krijući u titularima refleksije poganstva: "Tu, dakako, uvijek valja imati na umu i one ranije antičke i starokršćanske tradicije koje nisu netragom nestale",³³ da je prva crkva vjerojatno "prema tradiciji i sinkretizmu kultova posvećena Svetoj Mariji",³⁴ da "naliježe na temelje neke starije kasnoantičke crkve", spominjući autohtone i rimske, pretežito orijentalne kultove.³⁵ Starac ističe da je kršćanska bogomolja nastala na mjestu terma.³⁶ Prema M. Glavičiću, kod katedrale se nalazilo svetište Velike Majke, vjerojatno i Dijane, srušeno u doba kasne antike, možda u svezi s obračunom kršćana s poganskim kultovima: "Pokazujući superiornost nad poganskim božanstvima, u blizini se izgrađuju kršćanski objekti, a senjska katedrala, posvećena Majci Božjoj, svojim titularom i danas čuva tradiciju ovog kulturnog prostora."³⁷ Prema Cambiju je metroačka religija suparnik kršćanstvu "pa je simbolika pobjede to očitija... Majka Božja (Marija) izdigla se nad poganskom Velikom Majkom bogova i prirode."³⁸ Uz Dijanino svetište kasnije se podiže crkva sv. Jurja, a slično se dogodilo u Splitu na brdu Marjan. U blizini svetišta Mitre na Vratniku je izgrađena crkva sv. Mihovila. On prema kršćanskoj tradiciji

462, gdje ga Glavičić označava kao Dionisa-Libera.

²⁹ R. SCHNEIDER, 1885, 31-85; M. ZANINOVIĆ, 1982, 50.

³⁰ J. MEDINI, 1993, 1-7, 15.

³¹ M. GLAVIČIĆ, 1992-93, 89-90.

³² A. GLAVIČIĆ, 1982, 73-74; A. GLAVIČIĆ, 1967, 25.

³³ A. GLAVIČIĆ, 1996, 42. Kult sv. Vida i negdašnja crkva sv. Vida na periferiji Senja dovodi u svezu sa vjеровanjima Hrvata – Svantovidom prije prihvaćanja kršćanstva.

³⁴ A. GLAVIČIĆ, 2001, 38; A. GLAVIČIĆ, 1992, 88.

³⁵ A. GLAVIČIĆ, 2003, 22 i 25-26.

³⁶ R. STARAC, 1999, 84. O obnovi kupališta postoji i kameni natpis, vidi M. GLAVIČIĆ, 1995, 50.

³⁷ M. GLAVIČIĆ, 1995, 3-4.

³⁸ N. CAMBI, 1993, 43.

predvodi anđele koji od Zmaja (Sotone) spašavaju "ženu odjevenu u Sunce" i njezino Dijete, što podsjeća na Mitru.³⁹ Možda i štovanje sv. Jurja označava pobjedu kršćanstva nad poganskim, čak i antičkim kultovima.⁴⁰

Dva natpisa mogu se okarakterizirati kao jedna od najstarijih pravnopovijesnih svjedočanstva na ovim prostorima jer govore o razgraničenju zemljišta. Prvi, nađen 22 km od sela Krasnog kod Kosinja između Ortoplina (*Ortopla*, danas Stinica) i Parentina (možda stanovnici između Kosinja i Perušića) (*CIL* III, 15053).⁴¹ Prema dogovoru između Ortoplina i Parentina dopušten je pristup živoj vodi Ortoplinima po 500 koraka dugoj i jedan korak širokoj stazi. Drugi natpis nađen u okolini Jablanca između Stinice i Klačnice na međašnjem zidu iz 1. stoljeća utvrđuje granice između stanovnika Vegija/Bigi (Bag, tj. Karlobag) i stanovnika Ortole (Stinica).⁴²

Recimo nešto i o podrijetlu imena Senije. Franjo Rački smatra da su Seniju osnovali Senonski Gali, te prihvaća mišljenje Ivana Ljudevita Schönlebena i Pavla Rittera Vitezovića (*Kronika*, Zagreb, 1696). Josip Klemenc odbacuje tezu smatrajući da je *Senia* nastala ranije, u ilirsko doba, prije keltske ekspanzije. Moguš misli da riječ *Senia* nosi u sebi indoevropski korijen "sen", tj. star (lat. *senex*). Taj je korijen u Galiji korišten s imenima i označavao starinu (npr. *Senomagus* – Staro Polje) pa bi *Senia* mogla biti Staro Mjesto. Tako se naziv može objasniti i bez Senonskih Gala.⁴³

Radoslav Katičić ne slaže se s Moguševim mišljenjem da naziv *Senia* dolazi od latinske riječi *senex* jer je posrijedi samo sličnost troslova "sen". Opovrgava Patscha i ne želi povezati Seniju s Keltima, jer postojanje *Sena*

³⁹ M. GLAVIČIĆ, 1993-94, 63-69.

⁴⁰ Prvi spomen sv. Jurja potječe iz 1183/1184. kada papa Lucije III. potvrđuje templarima darovnicu kralja Bele III. spominjući crkvu posvećenu tome svecu koja se nalazi u blizini katedrale. *CD*, II, 191. Na grbu Senja iz 1268. nalazi se sv. Juraj na konju, slično i 1302. *CD*, V, 475. Bogović iznosi tvrdnju da su postojale dvije crkve sv. Jurja, druga u benediktinskom samostanu. M. BOGOVIĆ, 1992, 25-30. Najstariji pečat grada sačuvan je na ispravi iz 1268, a na njemu je sv. Juraj na konju koji ubija zmaja. A. GULIN, 1993, 62.

⁴¹ EX CONV[E]NTOINE FINIS / INTER ORTOPLINOS ET PARE / NTINOS, ADITUS AD AQUAM[V]IVAM/ORTOPLIN[I]S PAS(S)US D (=QUINQUENTOS) LATUS I (=PRIMUM?).

⁴² EX DEC[R(ETO)] / P(UBLI) CORNEL[I] / DO<L>LABEL<L>AE / LEG(ATI) PR(O) PRA[ET(ORE)] [TERMINI POSITI?] INT(ER) BEG(I?)OS ET ORTOPLI[N(OS)]. A. RUKAVINA, 1970, 106; M. ZANINOVIĆ, 1980 (a), 193; J. BRUNŠMID, 1898; D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1968, 65.

⁴³ M. MOGUŠ, 1959, 109; M. MOGUŠ, 1966, 12-13.

Galicae u Umbriji i otoka Sene u Britaniji nije dovoljna potvrda hipoteze.⁴⁴ Nada Klaić drži netočnim povezivanje Senije s latinskom riječi *senex*. Premda se ne zna iz kojeg jezika potječe ime *Senia*, onomastička istraživanja upućuju da područje nastanjeno Liburnima čini jedno imensko područje.⁴⁵ Pitanje otvorenim ostavlja i M. Glavičić.⁴⁶

Može li se ime Senije povezati s Ilirima, poglavito Liburnima? Možda je dokaz u nazivu *Sena Galica* u Umbriji na zapadnoj obali Jadrana, gdje je nekoć živjelo pleme Picenta, nasuprot Liburnima i Japodima na istočnoj obali. Plinije spominje plemensku legendu Picenta, prema kojoj su Umbrijci odatle istjerali Liburne.⁴⁷ Pretpostavka se oslanja samo na toponomastiku i naziv jednog mjesta u Umbriji, te legendu Picenta, ali i ona ništa ne govori o značenju naziva odnosno riječi *Senia*.

Sl. 1. Prikaz Senja prema J. W. Valvasoru iz godine 1689.
(Hrvatski državni arhiv, Zagreb)

⁴⁴ R. KATIČIĆ, 1968, 47.

⁴⁵ N. KLAJĆ, 1971 (a), 142-143.

⁴⁶ M. GLAVIČIĆ, 1994, 42.

⁴⁷ A. STIPČEVIĆ, 1989, 24-25.

3. SENJ U SREDNJEM VIJEKU

3. 1. Senj do dolaska templara (nešto poslije 1180.)

O propasti Senije nemamo podataka. A. Glavičić navodi da su grobovi uz svetište boga Libera iz doba kasne antike.⁴⁸ Nalazi grobova i novca s konca IV. i početka V. st. dokaz su da antička *Senia* još živi.⁴⁹ Prema M. Glavičiću kraj Senije će "označiti rušenje i paljenje u vrijeme seobe naroda" u 4.-5. stoljeću, možda od Zapadnih Gota početkom 5. stoljeća.⁵⁰ Starac izvješćuje da nalazi svjedoče o životu grada do konca VI. st., ali stanovništvo pred opasnostima odlazi na Krk put Baške i Korintije.⁵¹ Moguš spominje provale Vizigota i Huna, kasnije Ostrogota i Slavena u 7. stoljeću, kada *Senia* (ženski rod lat. jezika) postaje Senj (muški rod u slavenskim jezicima).⁵² Viličić smatra da se Slaveni naseljavaju u 7. stoljeću. Srednjovjekovni gradovi ili zadržavaju kontinuitet s rimskima ili nastaju spontano, na lokalitetima od strateškog, zemljopisnog ili gospodarskog značaja na mjestu starijih naselja.⁵³ A. Glavičić ističe da Hrvati početkom 7. stoljeća na ruševinama drevnog grada podižu novo naselje, ali priznajući "o kojem kao i o većini naših starih gradova nemamo do danas pisanih vijesti, a niti arheoloških nalaza... do kraja XI. stoljeća."⁵⁴ Postoje nepouzdana podaci. Črnčić pak misli da je senjska biskupija, a time i grad Senj, postojala još u 5. stoljeću Papa Inocentije I. (401.-417.) spominje *Laurentio episcopo seniensi*, a papa Hadrijan I. poklanja Karlu Velikom *Codex Canonum* u kojem piše da Kalcedonskom saboru 451. nazoči biskup iz *Illyrie Maximinus Seniensis*. Senjski biskupi ne spominju se na saborima u Solinu (530. i 532.), Splitu (925., 928., 1059. i 1075.), Zadru (1072. i 1111.), te zaključuje da je Senj dio Krčke biskupije.⁵⁵ Bogović postojanje biskupije smatra malo vjerojatnim.⁵⁶ Kraljić i Guljin spominju *Catalogus episcoporum Segniensium* prema kojem popis biskupa započinje 743. s *Johannes Episcopus Segni*, ali nakon njega slijedi praznina što je razlog za sumnju u taj podatak.⁵⁷

⁴⁸ A. GLAVIČIĆ, 1997, 21.

⁴⁹ M. Glavičić piše da možda propast u svezi s dolaskom Zapadnih Gota na prostor Liburnije ubrzo nakon 400. M. GLAVIČIĆ, 1995, 46; I. FADIĆ, 1998, 57-64. Grobovi s gradom iz 4. i 5. stoljeća ukazuju da antička *Senia* tada još postoji, a predmeti potječu iz Afrike, sjeverne Italije i Panonije.

⁵⁰ M. GLAVIČIĆ, 1994, 56; M. GLAVIČIĆ, 1992-93, 98.

⁵¹ R. STARAC, 1999, 86.

⁵² M. MOGUŠ, 1966, 13.

⁵³ M. VILIČIĆ, 1975, 9; M. VILIČIĆ, 1965, 94-95.

⁵⁴ A. GLAVIČIĆ, 1965 (a), 255.

⁵⁵ I. ČRNČIĆ, 1867, 31-34; M. BOLONIĆ, 1973, 224-225.

⁵⁶ M. BOGOVIĆ, 1998, 1-9.

⁵⁷ V. KRALJIĆ, 1971, 287-288.

Margetić tumači da je Liburnija u prvoj polovici VI. st. u doba Teodorika u vlasti Ostrogota⁵⁸. Bizantski vojskovođa Konstancijan 535./536. osvaja od Ostrogota Liburniju od Krke do Raše. Pišući o položaju kopnene Liburnije od 7. do 12. stoljeća, Margetić negira tezu N. Klaić prema kojoj tim krajevima vlada Bizant od 552. do početka 12. stoljeća.⁵⁹ On smatra da je prostor u vlasti Slavena, kasnije hrvatske države narodnih vladara. Car Konstantin Porfirogenet u *De administrando imperio (DAI)* u 29. glavi u odlomku o kvarnerskom području u vlasti Bizanta spominje Veklu (Krk), Arbe (Rab) i Opsaru (Osor) i druge otoke pa nastavlja: "ostali gradovi, koji se nalaze na kopnu i kojima vladaju rečeni Slaveni (!)". Anonimni pisac u glavi 30. *DAI* iz 10. stoljeća kaže da se Hrvatska "proteže uz obalu do granica Istre, tj. do grada Labina". Franačka vrela to potvrđuju (*Annales Laureshamensis*, *Einhardi annales* i *Einhardi Vita Caroli*) opisujuću pogibiju furlanskog vojvode Eriha 799. "blizu Tarsatike liburnskoga grada". Ubojstvo je povezano s Avarima, ali ne navode da su stanovnici bizantski podanici.

Margetić odbacuje tezu N. Klaić⁶⁰ da je Hrvatskoj oteto područje od Rijeke do Brseča kada je njemački kralj Henrik IV. zaratio protiv Ugarske 1063. N. Klaić tvrdi da je to učinio istarski markgrof Ulrik Orlamünde, koji osvaja Cres, Krk, Rab i kopno nasuprot otoka te osniva Marku dalmatinsku. Zvonimir je uz pomoć ugarskih vladara Salamona i Geze neposredno nakon 1070. vratio te krajeve. Margetić vijest smatra iskonstruiranom jer je spominje tek "Bečka ilustrirana kronika" pisana nakon 1358. kojom hrvatsko-ugarski kralj Ludovik Anžvinac nastoji dati legitimitet svoje vlasti u Dalmaciji. Slično je podatke prepravljala i njegova protivnica Venecija.

Severinski smatra da nestašica drva u Italiji već od 9. stoljeća potiče iskorištavanje šuma u Istri i Kvarneru, što se intenzivira najkasnije od 13. stoljeća.⁶¹

Prvi sigurni spomen Senja sačuvan je u opisu čuda sv. Krištofora koja je sastavio rapski biskup Juraj Hermolais 1308. U doba kralja Kolomana 1116., knez Sergije uz pomoć Osorana, Cresana i Senjana bezuspješno napada Rab, koji su 1115. osvojili Mlečani. Venecija dobiva otoke (Krk, Cres i Lošinj), Meraniju njemački car Henrik V., a Vinodol i Senj ostaju u hrvatsko-ugarskoj državi.⁶² Margetić analizira napad na Rab i događaje tijekom 12. stoljeća.⁶³ Koloman je

⁵⁸ L. MARGETIĆ, 1988 (c), 287-288.

⁵⁹ N. KLAIĆ, 1988, 32.

⁶⁰ N. KLAIĆ, 1965, 12; N. KLAIĆ, 1971 (b), 378.

⁶¹ V. SEVERINSKI, 1965, 237-238.

⁶² A. GLAVIČIĆ, 1965 (a), 255; M. MOGUŠ, 1966, 15. Moguš navodi da se to zbilo 1124.

⁶³ L. MARGETIĆ, 1980, 26-37.

1105. osvojio dalmatinske gradove i sjeverni Jadran. Prema opisu čuda sv. Krištofora "u vrijeme kada cjelokupna Dalmacija nije bila ni pod čijom vlašću" Koloman šalje bana Ugra, koji osvaja Rab. Sergije 1116. kreće na Rab koji je 1115. priznao mletačko vrhovništvo. To je zadnja vijest o prisustvu Arpadovića na sjevernom Jadranu u 12. stoljeću. Na hrvatsko-ugarsko prijestolje dolazi petnaestogodišnji Stjepan (1116.-1133.). Margetić misli da tada Vinodolom, Modrušem i Senjom vladaju Krčki knezovi. Nakon smrti Geze II. (1162.) Bizant se upliće u dinastičke borbe u hrvatsko-ugarskoj državi. Gezin sin Stjepan III. daje bizantskom caru Emanuelu Komnenu mlađeg brata Belu kao taoca, a s njim i Belinu baštinu – Hrvatsku i Dalmaciju. Čini se da jedino krajevi od Rječine do Gvozda i Like uspijevaju očuvati neovisan položaj. Stjepan III. bori se protiv Emanuela do smrti 1173. kada na vlast dolazi njegov brat Bela III. kao bizantski štićenik. Njemu ipak smeta vrhovništvo Bizanta nad Dalmacijom i Hrvatskom. Možda je tada ili već 1167.-70. sklopio sporazum s Krčkim knezovima. Bela im pomaže legalizirati vlast u tim krajevima. Emanuelovom smrću 1180. nestaje bizantske vlasti u Hrvatskoj i Dalmaciji. Prema Margetiću, Bela stječe vlast, ali ona se zaustavlja na granicama posjeda Krčkih knezova.

Senj oko 1153. spominje znameniti arapski geograf i liječnik Abu Abdullah ibn Idrisi, koji je proputovao kroz Istru, Hrvatsko primorje i Dalmaciju, u djelu *Nuzhat al-muštak fi ihtirak al-afak*. Opisuje ga kao lijep i vrlo bogat grad, čiji su stanovnici Slaveni koji imaju velik broj brodova na moru.⁶⁴ Senj je već tada trgovačko središte, a kako se ne spominje bizantska vlast, to ide u prilog Margetićevoj tvrdnji.

Potvrda o razvijenosti naselja je utemeljenje biskupije u Senju, čiji raniji spomeni ipak nisu vjerodostojni. Papa Aleksandar III. u pismu 1169. naređuje senjskom biskupu Mireju da se kao i prethodnici pokorava splitskom nadbiskupu.⁶⁵ Pod prethodnicima se vjerojatno ne misli na biskupe iz V. st, već biskupe koji su prije Mireja na čelu obnovljene biskupije. Prema Črnčiću i V. Klaiću senjska je biskupija obnovljena 17. listopada 1154. kada je papa Anastazije IV. na zahtjev Mlečana odcijepio Krčku biskupiju od Splitske nadbiskupije i pripojio je novoj Zadarskoj nadbiskupiji. Venecija je uspjela ujediniti crkvenu vlast na svom području i izbjegla utjecaj splitskog nadbiskupa na njemu. Dijelovi Krčke biskupije na kopnu (Vinodol, Gacka, Modruš, Senj, Bužane i Lika), kao zasebna biskupija ostaju pod splitskom nadbiskupijom.⁶⁶ Istog su mišljenja Viličić,⁶⁷ Moguš,⁶⁸ Rogić⁶⁹ i Bolonić⁷⁰ i Nekić.⁷¹ Tek

⁶⁴ L. GLEISINGER, 1968, 246; B. KRMPOTIĆ, 1980, 309; R. F. BARBALIĆ, 1970, 6.

⁶⁵ CD, II, 121.

⁶⁶ I. ČRNČIĆ, 1867, 88-89; V. KLAIĆ, 1901, 82.

⁶⁷ M. VILIČIĆ, 1965, 96, M. VILIČIĆ, 1975, 10.

Pavičić smatra da biskupija potječe oko 1140.⁷²

Margetić se slaže da je biskupija osnovana 1154. iz navedenih razloga, ali drugačije tumači ispravu iz 1169.⁷³ Mlečani nemaju utjecaja na neposluh senjskog biskupa i ne privlače ga u nadležnost zadarskog nadbiskupa. Bela III. želi narušiti, oslabiti splitskog nadbiskupa te je vjerojatno obećao senjskom biskupu crkvenu vlast u sjevernoj Hrvatskoj, kao što to možda nudi Krčkim knezovima u svjetovnoj vlasti. Bela nakon dolaska na vlast čini se pokušava ograničiti moć Krčkih knezova, dovodeći snage koje će im biti protuteža. Tako se u Senju pojavljuju templari.

3.2. Templari u Senju (nešto poslije 1180. do 1269.)

Red templara utemeljen je 1119. pod imenom "Siromašni vitezovi Kristovi" ili "Vitezovi hrama" jer su u Jeruzalemu bili smješteni u štalama Salomonova hrama. Ujedinili su dva tadašnja ideala: viteštvo i redovništvo. Zadatak reda bio je zaštita kršćanskih putnika koji idu u Jeruzalem, ali su ubrzo stekli golema bogatstva. Mnogi vladari oslonili su se na njihovu financijsku pomoć, što ih je došlo glave. Francuski kralj Filip Lijepi optužio ih je za zločine protiv vjere. Filip ih je uništio u Francuskoj, dok u drugim zemljama nije utvrđena njihova krivica. Ipak, papa Kliment V., pod Filipovim utjecajem, raspušta red 3. travnja 1312. do nove odluke koja nije donesena. Većinu imovine preuzeo je red ivanovaca, poznatih kao malteški vitezovi.⁷⁴

U nas se prvi put spominju kada im ban Borić dodjeljuje zemlju Zdelju, na sjeverozapadnim izdancima Bilogore vjerojatno 1163. uz dozvolu kralja Stjepana III.⁷⁵ Darovanje su potvrdili Bela III. i Andrija II. koji navode "selo Zdela, koje je ban Borić od Bosne, za spas svoje duše, dozvolom kralja Stjepana, darovao redu Vojske hrama, i zemlja koju su Borićevi rođaci dali istom redu". U to doba i zagrebački biskup templar Bernard uživa milost kralja Stjepana. Dana 18. veljače 1169. papa Aleksandar traži od splitskog nadbiskupa Gerarda da natjera skradinskog biskupa Lampridija da templarima prizna posjed u Vrani.⁷⁶ Stjepan je prihvatio pomoć templara u borbi za očuvanje

⁶⁸ M. MOGUŠ, 1966, 15.

⁶⁹ P. ROGIĆ, 1966, 153.

⁷⁰ M. BOLONIĆ, 1973, 224-225.

⁷¹ D. NEKIĆ, 1997, 32-41.

⁷² S. PAVIČIĆ, 1968, 325 i 329.

⁷³ L. MARGETIĆ, 1980, 31-35.

⁷⁴ L. DOBRONIĆ, 1984, 15-27.

⁷⁵ CD III, 84.

⁷⁶ CD II, 125.

vlasti spram pape i splitskog nadbiskupa. Kralj je na svoju stranu privukao skradinskog, kao i senjskog biskupa. Nakon Stjepanove smrti 1173. situacija se mijenja, a osobito nakon smrti bizantskog cara Emanuela 1180. Za Belu III. templari više nisu neprijatelji, već potencijalni vojni i financijski pomagači. Koncem vladavine Stjepana i početkom vlasti Bele III. zagrebački biskup Prodan templarima daje više posjeda u sjevernoj Hrvatskoj, što potvrđuje spregu templara s Belom. Templari postaju protuteža narastajućoj moći Krčkih knezova kada im je Bela darovao Senj i time onemogućio Krčke za čitavo stoljeće da ostvare vlast u Senju.

Viličić,⁷⁷ Glavičić,⁷⁸ Pavičić⁷⁹ i Krmpotić⁸⁰ pretpostavljaju da se to dogodilo oko 1184. Dobronić i Margetić procjenjuju da se to zbilo odmah poslije 1180.⁸¹ Bela III. darovao je templarima Senj, što je pismom 22. studenoga 1183. ili 1184. potvrdio papa Lucije III. Oni dobivaju "selo Senj (*villa Signye*) sa svim pripadnostima, sa crkvom sv. Jurja i svim što na tom mjestu po kraljevom darovanju opravdano posjedujete...".⁸²

Kralj Emerik, sin Bele III., navodi prava templara u ispravi iz 1198. čiji je tekst sačuvan u potvrdi pape Honorija III. od 4. svibnja 1226.⁸³ "Sve posjede i sva dobra pokretna i nepokretna, koje u cijelom našem kraljevstvu posjeduju pravedno sada ili će uz pomoć Božju ubuduće steći, zajedno s osobama i podložnicima koji prebivaju u našem kraljevstvu i obavljaju poslove reda Hrama, uzimamo u zaštitu naše kraljevske obrane da se pod zaštitom našeg veličanstva vesele i budu sretni; dopuštamo im da ne moraju plaćati ni daću, ni namet, ni bilo kakvo udjeljivanje ili bilo što kojem čovjeku javne službe. Ustupamo, također, rečenom svetom Hramu slobodu voda, pašnjaka i suhih drva, također i tržne daće svim kućama Vojske hrama Salomonovog i njihovih ljudi štogod u ime pašarine, ribolova, skupljanja suhih drva, tržne daće ili štogod uobičajeno na kopnu ili moru, i da nitko njih i kuće reda Hrama ni ne nakani lišiti bez suda i pravde – vlasništva ili posjeda koje imaju u svem našem kraljevstvu ...".

Belin sin Andrija II. potvrdio je 1209. očeva darovanja, a Senj spominje kao grad Senj (*civitas Scen*): "Grad Senj dao Bela kralj kao čisti milodar sa

⁷⁷ M. VILIČIĆ, 1965, 96.

⁷⁸ A. GLAVIČIĆ, 1965 (a), 255.

⁷⁹ S. PAVIČIĆ, 1968, 324-325. On navodi da Bela III. daruje templarima "svu zemlju da iz nje vuku sve one dobiti koje je do tog vremena dobivao kraljev dvor".

⁸⁰ B. KRMPOTIĆ, 1980, 309, B. KRMPOTIĆ, 1980, 318.

⁸¹ L. DOBRONIĆ, 1984, 29; L. DOBRONIĆ, 2003, 191-200 ostaje pri dotadašnjim tvrdnjama. L. MARGETIĆ, 1980, 35.

⁸² L. DOBRONIĆ, 1984, 29.

⁸³ L. DOBRONIĆ, 1984, 31-32 prema A. THEINER, *Vetera monumenta Hungarica*, I, 67.

svim njegovim pripadnostima, šumama i pašnjacima ...". Templarski posjedi oslobođeni su zalaznine, "da u njih uopće ne dolaze nikakvi gosti (*hospites*), da ni ban ni itko drugi ne pomišlja da bude ugošćen, osim ako bi tko bio primljen dobrohotnošću te braće...", nadalje "zalazninu ili koji porez ili namet ili novac ili kunovinu ili vagane dinare ili bilo kakvo podavanje ili bilo kakav teret bilo koje javne službe od braće Hrama i njihovih jobagiona i ljudi za bilo kakve stvari."⁸⁴

Andrija II. i templari u dobrim su odnosima, što se vidi iz prava koja dobivaju temeljem ove isprave. Andrija II. odlazi u križarski rat 1217., a za svog namjesnika ostavlja templarskog poglavara Pontiusa de Crucea.⁸⁵ Po povratku 1219. Andrija u znak zahvalnosti poklanja templarima Gacku.⁸⁶

Iz potvrde Andrije II. dane 1209. mogli bismo zaključiti da templari posjeduju Senj sa svim pripadnostima, ali V. Klaić⁸⁷ i Margetić⁸⁸ smatraju da templari samo drže utvrdu i teritorij u okolici Senja te ubiru neke gradske dohotke, npr. davanja iz trgovačkog prometa (brodska taksa arboratikum i carinske dažbine tzv. tergovina). U prilog tome govori da se istom ispravom templarima potvrđuje "trg" u Gori, a to je dodjela prava održavanja sajma i prikupljanja trgovačkih daća s njega.

Papa Urban III. 1186. oslobađa templare desetine "od vaših njiva koje vlastitim rukama ili troškovima obrađujete ili od vaših životinja koje hranite, nitko uopće neka ni ne pomisli od vas desetinu zahtijevati...",⁸⁹ a prema drugoj papinskoj ispravi podložni samo njemu, što govori o moći templara ne samo u našim krajevima već i u čitavoj Europi gdje imaju posjede.

U prosincu 1239. spominje se "osvajanje i spaljivanje Senja".⁹⁰ V. Klaić smatra da su to možda počinila "susjedna hrvatska plemena, a na čelu im pleme Babonića", ali nije mu jasan razlog napada. Viličić spominje 1239. bez objašnjenja,⁹¹ te pristaje uz Tijana koji drži da je to okršaj s Mlečanima.⁹² Pavičić misli da su 1239. provalili Tatari, činovnici su napustili grad, što koriste siromašni stanovnici pljačkajući mletačke, krčke i rapske trgovce.⁹³ Krmpotić spominje ugovor s Dubrovčanima koji neodređeno govori o štetama iz 1239. te

⁸⁴ CD III, 84.

⁸⁵ L. DOBRONIĆ, 1984, 34, prema A. THEINER, I, 67.

⁸⁶ CD III, 174, 255.

⁸⁷ V. KLAJČIĆ, 1899, 269.

⁸⁸ L. MARGETIĆ, 1985-1987, 23-24.

⁸⁹ CD II, 199.

⁹⁰ CD IV, 351.

⁹¹ M. VILIČIĆ, 1965, 97.

⁹² M. VILIČIĆ, 1980, 336; P. TIJAN, 1940, 17.

⁹³ S. PAVIČIĆ, 1966, 330.

provalu Tatara koji su 1241. pobijedili hrvatsko-ugarskog kralja na rijeci Šaju u Ugarskoj i prodrli na jug, pri čemu bez uspjeha opsjedaju Senj. U pometnji je gradski "ološ" orobio trgovce.⁹⁴ Bolonić smješta napad u 1238. i smatra da su trgove opljačkali Senjani.⁹⁵

Margetić vijesti tumači drugačije.⁹⁶ Vjerojatno su Tatari opsjedali Senj, ali spaljivanje i pljačkanje dogodilo se nekoliko godina ranije, tj. 1239. Templari nanose štete trgovcima i spaljuju grad jer su Senjani i trgovci odbili plaćati trgovačke namete. Templari nisu imali preceptorat i posadu u gradu Senju.⁹⁷ Nema podataka o postojanju kaštela gdje bi bili templari i vojna posada, koji je, čini se, izgrađen tek u doba Krčkih knezova oko 1340.⁹⁸ ili najranije 1308.⁹⁹ Templare u gradu predstavlja tek službenik koji ubire daće. Podatak o njemu potječe iz 1257. kada se vodi spor s Dubrovčanima. Pa i da su templari bili unutar grada, opet se može reći da su "napali" grad, te zaplijenili robu za koju nisu plaćeni nameti smatrajući je krijumčarenom, a možda i drugu robu pri čemu je došlo do paleža i pljačke.

Događaje iz 1239. spominje isprava od 14. lipnja 1248.¹⁰⁰ o miru između Mlečana (dužda Jacopa Tiepola) i velikog magistra templara Guilielma de Sonaca, u nazočnosti preceptora Jordana. Templari se obvezuju duždu isplatiti 5000 libara i 200 malih venecijanskih dinara i da ne će zahtijevati naknadu šteta koje su im nanijeli Baščani u doba tatarske provale. Možda su templari pred Tatarima pobjegli u Bašku pa su im se Baščani osvetili za pljačke iz 1239.¹⁰¹ Je li ta svota isplaćena i da li je spor dovršen, nije poznato.

Na generalnom kapitulatu templara u Glogovnici 1240. sastavljena je isprava kojom templari na molbu opata Topuskog samostana daju cistercitema "jedno mjesto kraj Senja da sebi tamo sagrađe jednu kuću za vlastite stvari i potrebe samostana u kupovanju i prodavanju...", ali uz uvjet da cisterciti ne kupuju niti primaju na dar na području Senja kuće, vinograde, i druge zemlje bez dopuštenja templara. U protivnom izgubiti će kuću koju će sagrađiti." Templari se boje trgovačke konkurencije cistercita u Senju: "...neka ništa u toj kući ne kupuju ili prodaju ili odatle nekim načinom izvoze, od čega ne bi u potpunosti namirili pravo templara, osim vlastitih stvari samostana topuskog

⁹⁴ B. KRMPOTIĆ, 1980, 311-312.

⁹⁵ M. BOLONIĆ, 1982, 151.

⁹⁶ L. MARGETIĆ, 1985-1987, 24. S takvim mišljenjem slaže se i M. BOGOVIĆ, 1998, 75.

⁹⁷ L. DOBRONIĆ, 1984, 65. Dobronić smatra da su templari uveli funkciju preceptora u Senju tek poslije provale Tatara, ali ne zna zašto, ipak CD V, 459 iz 1233. spominje preceptora.

⁹⁸ A. GLAVIČIĆ, 1965 (c), 271.

⁹⁹ M. VILIČIĆ, 1973, 154.

¹⁰⁰ CD IV, 351. O tome i P. STRČIĆ, 1985-1987, 4.

¹⁰¹ S. PAVIČIĆ, 1966, 322. Pavičić drži da su tada opljačkani benediktinci, a ne templari.

koje služe za vlastitu upotrebu opata i samostana. Ako se to dogodi ili samo pokušaju učiniti, bit će lišeni i tla i zgrade na njemu, kako je rečeno. Slobodno im je stvari za potrebe opata i samostana kupovati i prodavati, spremati i odatle odvoziti slobodno i mirno po njihovoj volji... ako se pak dogodi da templari sagrade u Senju skladište (tržnicu – fondik) u kojem će se prodavati i kupovati sva roba, opat i samostan bit će dužni prodavati i kupovati u tom fondiku, a ne u vlastitoj kući, ali slobodno i bez ikakvog poreza, kao i u svojoj kući..."¹⁰²

Templari daju cistercitema zemljište za izgradnju kuće, ali im ograničavaju opseg trgovine. Cisterciti ne plaćaju dažbine, jedino na robu za vlastite potrebe, tj. opata i samostana, te ne smiju širiti svoj posjed u Senju darovanjem ili kupovinom bez dopuštenja templara. Templari računaju na mogućnost da u Senju izgrade fondik (tržnicu) za prodaju robe i tako povećaju prihode od trgovine. Iz isprave se vidi da u srednjem vijeku nije vrijedilo rimsko načelo *Superficies solo cedit*, jer se ističe da cisterciti u slučaju nepoštivanja ugovora gube "i tlo i zgradu" na njemu.

Isprava iz 1243. ukazuje da templari više nisu moćni te ne uživaju zaštitu vladara. Kneževi Babonići mire se sa Senjanima nakon neprijateljstava nastalih "po nalogu kralja protiv templara" (*iuxta Templarios per preceptum regis*). Banu Stjepanu Senjani ustupaju zgradu, dva skladišta i vinograd, čime se pristalice kralja učvršćuju u Senju. Spomen templara kao *capitulum templarum* pokazuje da imaju sporednu ulogu. No, postoji sumnja u vjerodostojnost isprave.¹⁰³

Templari slabe, nisu u stanju oduprijeti se Krčkim knezovima, kralju Beli IV. i Senjanima koji polako, ali sigurno nagrízaju njihovu vlast, što pokazuje isprava od 13. svibnja 1257. o sporu između dubrovačkih pomoraca i templara, koji traže plaćanje lučke pristojbe (*arboraticum*).¹⁰⁴ Dubrovčani su u luci natovarili brod drvenom građom. Templar Guilelmo zapovijeda Vukašinu da naplati arboraticum. Oni su se utekli na potestata i suce tvrdeći da dalmatinski brod ne treba plaćati lučke pristojbe u drugom dalmatinskom gradu. Ako su neki njihovi sugrađani platili pristojbu u Senju, ona je uzeta silom i bez razloga. Templari nude za svjedoka Dešu, sina pokojnog Mirjeska, koji je kao njihov ubirač pristojbi naplaćivao arboratik od Dubrovčana. On je potvrdio da su prije ubirali arboratik po nalogu preceptora, ali su Dubrovčani uvijek jadikovali i branili se. Krčki knez Fridrik, kao senjski potestat i suci, ispitujući starije i dobre ljude grada Senja, koji su zakletvom bili dužni na svaki način raditi za dobrobit grada Senja, istražili su ono što su ovi sami javno rekli. Dubrovčani nisu morali plaćati arboratik u senjskoj luci. Neki preceptor je primio od Dubrovčana uže

¹⁰² CD IV, 109.

¹⁰³ CD IV, 182 i CD X, 42-44 iz 1343. Vidi P. STRČIĆ, 1985-1987, 5-6.

¹⁰⁴ CD V, 66-67. Vidi i P. STRČIĆ, 1985-1987, 6.

umjesto arboratika, ali su senjski građani oduzeli uže preceptoru i vratili ga Dubrovčanima. Isprava je sastavljena na molu u senjskoj luci ispred mnogo očevidaca.

Položaj templara sveo se na stranku koja nastoji utužiti potraživanje. Senjani ne priznaju pravo na arboratikum, pa ni templarski ubirač pristojbi Deša. Ako i njihov službenik, pa makar i bivši, nije stao na stranu poslodavaca, onda je njihova vlast u Senju slaba. Pravu vlast ima knez Fridrik, kao senjski potestat i kraljev predstavnik (*potestatis Seniensis, vice et nomine domini regis*) uz senjske suce koje je izabrao kralj (*Radosclavi et Jacobi iudicium electorum a domino rege civitatis Senie*). Možda je suce u kraljevo ime odredio Fridrik.¹⁰⁵

Templari se, iako pravno imaju najbolji položaj, moraju pomiriti s gubitkom Senja i Gacke. Sporazumjeli su se 1269. s Belom IV. i u zamjenu dobili županiju Dubicu i 1500 srebrnjaka.¹⁰⁶ Do zamjene nije došlo jednostavno što se vidi iz isprave pape Grgura X. od 18. rujna 1274. kojim potvrđuje zamjenu.¹⁰⁷ Zapisano je da se "u kuriji apostolske svetosti vodila parnica o gradu Senju i posjedu ili distriktu u Gackoj, što je iziskivalo velike troškove i napor za templare". Zbog toga Franko "magistar ili preceptor ide u grad Akko, sjedište velikog magistra i konventa templara i razlaže kolike štete, visoki troškovi i tegobe prijete produžavanjem ove parnice zbog izdataka i drugih teškoća i kakva bi korist proizašla iz završetka, nagodbe i prikladna mira. Oni su brata Franka zadužili da učini nagodbu ili kraj ove parnice i odredili ga zastupnikom ovlastivši ga da ima slobodnu moć i potpunu ovlast nagodbe u parnici o gradu Senju i županiji Gackoj i o drugim stvarima i posjedima, i da od toga učini prodaju, s obećanjem i obavezom dobara reda, kako je točnije sadržano u autentičnom pismu s ovlasti, zapečaćenom olovnom pečatom Hrama".

Iz "biranog diplomatskog rječnika" razvidna je želja templara da prikriju nemoć. Pozivajući se na troškove i štete, te koristi od završetka parnice, daju Franku ovlast za nagodbu ističući "bijelu zastavu". Franko je započeo pregovore s hercegom Belom, sinom kralja Bele IV. Između više rješenja templari su odabrali da im kralj prepusti županiju Dubicu. U ispravi kralja Bele IV. stoji: "Na njih prenosimo županiju Dubicu sa svim pravima, služnostima i pripadnostima, kako je ta županija nama pripadala, poimence s kunovinom i banskom zalazninom i svim prihodima koje smo primali, pridržavajući za nas i za dukat porez komorske dobiti, i ni jedan ban, ni jedan sudac herceškog suda, ni jedan župan ne smije suditi ljudima u županiji Dubici... Dali smo povrh toga 1500 maraka dobrog,

¹⁰⁵ L. MARGETIĆ, 1985-1987, 24-25.

¹⁰⁶ CD V, 510-513; L. DOBRONIĆ, 1984, 43 prema THEINER, I, 311.

¹⁰⁷ L. DOBRONIĆ, 1984, 43 prema THEINER, I, 311.

čistog i zakonitog srebra na upotrebu vitezova Hrama, koje su magistar i braća primili pred preuzvišenim ocem Timotejem milošću Božjom biskupom zagrebačkim, i kaptolom toga grada, po zapovijedi preuzvišenog magistra Hrama da se upotrebe za ono što korist i potreba Hrama preporučaju".

Tako su templari ostali bez Senja koji uskoro dolazi pod vlast Krčkih knezova.

3.3. *Krčki knezovi u Senju (1271.-1469.)*

Naveli smo da templari u Senju ostaju do 1269., ali započinjemo s godinom 1271. Zbog čega dvije godine razmaka? Prema Belinoj ispravi, templari gube Senj 1269., a 1271. Krčki knez Vid je izabran za nasljednog potestata.

Prema Margetiću,¹⁰⁸ kralj Bela IV. preuzeo je od templara pravo raspolaganja Senjom i Gackom. Njegovi namjesnici – Krčki knezovi su toliko moćni da kralj ima tek puki naslov. Neki kraljevi službenici od 1270. do 1275. nose naslov gackog kneza, dodajući iznimno i Senj (*comes de Guechke et de Scen*). Bela IV. ne odustaje od prava vrhovništva, ali to nije dokaz stvarnoj vlasti Arpadovića.

Sl. 2. Trg Mala placa na kojem se nalazi Gradska vijećnica – Kampuzia u kojoj su se održavale sudbene sjednice

¹⁰⁸ L. MARGETIĆ, 1980, 40; L. MARGETIĆ, 1985-1987, 25.

Sl. 3. Trg ispred Katedrale na kojem su godine 1388. knezovi Frankopani dali statut gradu Senju

Sačuvana je isprava sastavljena u Senju 1268. kojom se mire rod izvjesnog župana Černoslava s Rabljanima uz prisustvo Senjana kao posrednika.¹⁰⁹ Značajno je da se među svjedocima ne spominje knez Fridrik ili neki njegov službenik. Nema ni predstavnika templara koji, premda formalno do 1269. imaju najbolji pravni položaj, u Senju više nemaju vlast. Zašto nema nekoga od Krčkih kao što je to potestat Fridrik u ispravi iz 1257.?

Možda odgovor leži u tome da se Senjani žele osamostaliti spram Krčkih knezova, kralja Bele IV. i templara. Na to bi mogao uputiti i redosljed imenovanih svjedoka.¹¹⁰ Prve su na popisu ugledne crkvene osobe, za njima

¹⁰⁹ CD V, 474-475. P(etrus) (?) Cagrabiensis javlja se u ispravi CD V, 517 od 1269. kao magistar među prisežnicima zagrebačkog kaptola.

¹¹⁰ *Segniensis J. archidiaconus, Crassicius archipresbiter, iudices Tholomerus, Cricicus, Presatus, Dragosclauus, Dominicus, Radovanus et Johanes de Raduc, Vbicus vicecomes, Tomasius, tragovocius, domini P. Cagrabiensis, qui pro eo coligitur tragouinam... regnante inclito et illustri domino B(ela) dei gratia rege Hungarie et existente duci Bele (iuni)ori tocius*

gradski suci, potom potknežin Ubicinus, moguće kraljev čovjek. Ako građani stavljaju svoje činovnike ispred kraljevoga potknežina, onda slabo mare i za kralja. Na kraju isprave spominje se gospodar kralj Bela IV. i sin herceg Bela. Ubicinus nije predstavnik Krčkih jer oni titulu kneza prisvajaju tek 1302., kada se Dujam naziva "senjskim knezom".¹¹¹

Sjetimo se isprave iz 1269. kojom templari dobivaju Dubicu u zamjenu za Senj i Gacku. Dobronić¹¹² navodi da je spor riješen pred zagrebačkim biskupom Timotejem, a uz templare tu je i herceg Bela. Moguće je da zagrebački biskup ima nekakvu ulogu u Senju za vrijeme spora kad je posrednik u njemu. Templari se žale kako zbog Senja trpe velike štete i troškove. Sigurno ne bi tako govorili da su primali uobičajene prihode iz Senja. Onaj tko sakuplja prihode u Senju mogao je biti samo netko od sudionika u sporu. Templare isključujemo zbog ranije navedenog razloga. U ispravi iz 1268. spominje se Toma sakupljač pristojbe (trgovine), gospodina P. zagrebačkog, koji za njega skuplja trgovinu. Moguća su dva zaključka. Prvi da Toma gospodina P. zagrebačkog skuplja trgovinu za potknežina Ubicina. To bi značilo da predstavnik crkve skuplja novac za kraljevog potknežina zato što je u tijeku spor o pravu na Senj i prihode. Druga pretpostavka je da Toma sakuplja trgovinu za zagrebačku crkvu koja će, kao posrednik u sporu po njegovom završetku, ovisno o odluci, predati prihod pobjedniku u postupku.

Zaključimo, oko Senja od 1268., odnosno nešto prije jer se u ispravi iz 1274. navodi da je spor trajao već duže vrijeme, do 1271. traje razdoblje sukoba interesa kralja Bele IV., Krčkih knezova i senjske općine.¹¹³

Dvojbe o vlasti riješio je događaj 20. lipnja 1271. Ispred katedrale Blažene Djevice Marije suci, vijećnici i svi građani Senja (*iudices, consilarii et universus populos Seniensis*) biraju Vida kneza Krka, Modruša i Vinodola te njegove nasljednike za nasljedne načelnike Senja (*potestatem perpetuo*). To je potvrdio kralj Stjepan 1271. te kralj Ladislav 1275. i 1279.¹¹⁴ Anžuvinci 1300.

Sclauonie. Segniensis J. archidiaconus, Crassicius archipresbiter, iudices Tholomerus, Cricicus, Presatus, Dragosclauus, Dominicus, Radovanus et Johanes de Raduc, Vbicinus vicecomes, Tomasius, tragovocius, domini P. Cagrabiensis, qui pro eo coligitur tragouinam... regnante inclito et illustri domino B(ela) dei gratia rege Hungarie et existente duci Bele (iuni)ori tocius Sclauonie.

¹¹¹ Š. LJUBIĆ, I, 1868, 198.

¹¹² L. DOBRONIĆ, 1984, 43.

¹¹³ Slično mišljenje zastupa Bolonić koji smatra da tada Senjom upravljaju kraljevi službenici, dok Krčki knezovi poduzimaju sve mjere da dođu do posjeda grada i okoline. M. BOLONIĆ, 1973, 223.

¹¹⁴ CD V, 597-598.

obećaju Krčkom knezu Dujmu Senj i načelništvu.¹¹⁵ Dujam 1302. koristi naslov "senjski knez",¹¹⁶ a 1316. Karlo I. Anžvinac poklanja mu Gacku (*comitatum in Gacka*).¹¹⁷ Karlo I. 1322. izvršio je obećanje dano 1300. i potvrdio knezovima lažnu darovnicu Bele IV. iz 1260.¹¹⁸ prema kojoj je on navodno dao Senj sa "svim koristima i pripadnostima" (*cum omnibus suis utilitatis et pertinenciis*) knezovima Fridriku i Bartolu.

Krčki su knezovi nezadovoljni položajem službenika – nasljednih načelnika i žele postati feudalni gospodari Senja te se nametnuti gradskom vijeću koje makar teoretski, ako ne stvarno, suodlučuje i ograničava njihovu vlast. Grad uspješno čuva svoja prava do sredine 14. stoljeća i knezovima ne priznaje ništa do titule "nasljednih načelnika" Senja, što vidimo iz sačuvanih isprava koje izdaju senjski notari.¹¹⁹

Ali iz isprava Krčkih knezova vidimo njihove težnje. Knezovi Dujam i Fridrik nazivaju se 2. veljače 1315. "trajnim gospodarima grada Senja" (*civitatis Segnie perpetui domini*).¹²⁰ Knez Nikola se 1323. naziva "nasljedni gospodar Senja" (*Segne dominator perpetuus*). Nejasni nazivi bez ikakvog pravna temelja ukazuju da Krčki knezovi "love u mutnom" i "zamagljuju" sadržaj svog položaja (*perpetui potestas*). Kao načelnici oni su gradski činovnici, a kao gospodari nastoje se prikazati feudalcima i vlasnicima zemljišta senjskog distrikta.¹²¹

Do značajne promjene dolazi kada kralj Ludovik 1350. potvrđuje prava knezu Bartolu nakon smrti njegova brata Dujma.¹²² U ispravama od 1353. Bartol se titulira "općim gospodarom" (*dominus generalis*).¹²³ Od 1365. Bartulovi sinovi uspijevaju da ih Senjani tituliraju "prirodnim gospodarima" (*domini naturalis*) što više ne označava pravo načelnika, nego vlast feudalnog

¹¹⁵ CD VII, 386.

¹¹⁶ Š. LJUBIĆ, I, 1868, 198.

¹¹⁷ CD IX, 81-82.

¹¹⁸ CD V, 177-178.

¹¹⁹ Vidi isprave CD X, 474, od 12. VII. 1339.; CD X, 483 od 11. VIII. 1339.; CD XI, 108 od 15. XII. 1343.; CD XI, 125 od 1. IV. 1344.; CD XI 203 od 21. VI. 1345.; CD XI, 579 od 18. II. 1350.; CD XI, 584 od 2. III. 1350. i CD XII, 3 od 8. II. 1351. Sve prema L. MARGETIĆ, 1985-1987, 26.

¹²⁰ CD VIII, 381.

¹²¹ L. MARGETIĆ, 1988 (b), 5; P. STRČIĆ, 1985-1987, 7.

¹²² CD XI, 578.

¹²³ Vidi isprave CD XII, 198 od 20. IX. 1353.; CD XII, 328 od 23. II. 1356.; CD XII, 446 od 18. I. 1358.; CD XII, 649 od 17. XII. 1359.; CD XIII, 38 od 7 VII. 1360.; CD XIII, 399 od 29. IX. 1364., zatim Š. LJUBIĆ, IV, 1868, 61 i dalje, dvije isprave od 24. I. 1364. Sve prema L. MARGETIĆ, 1985-87, 25.

gospodara.¹²⁴ Moćni knezovi ignoriraju vlast hrvatsko-ugarskog kralja Žigmunda. Iako su istodobno vazali Mlečana i kralja, vrlo samostalno upravljaju posjedima. Datacija *Senjskog statuta* iz 1388. ne spominje kralja, kao i neke isprave,¹²⁵ ali druge da¹²⁶ pa se može zaključiti da je u tijeku borba za utjecaj u Senju.

A što Senj znači za knezove? On je poput bisera koji donosi bogate prihode i strateška točku komunikacije i uprave posjedima. U Senju se nalaze predstavnici različitih zemalja koji štite interese podanika, poglavito pomoraca koji dolaze u luku. U doba templara 1248. spominje se katalonski konzul,¹²⁷ a mletački 1275.¹²⁸ Mlečani mole kneza Stjepana 1372. za ponovno otvaranje konzulata, što im je odobreno 1374. Uslijed nesuglasica konzul je 1407. opozvan pa vraćen u Senj.¹²⁹ Kroz Senj prolaze kraljevi Karlo 1333., kraljica majka Elizabeta 1343., 1350. Ludovik I., kraljica Marija 1387. na putu u Zagreb, a kralj Žigmund 1397. zove Senjane na sabor u Temišvar kao najbogatije građane Hrvatske.

Jedan od najvažnijih događaja za Senj i hrvatsku pravnu povijest je donošenje *Statuta* 1388.¹³⁰ Senj je s nekim gradovima sklopio i trgovačke ugovore, npr., u doba templara 1205. i 1234. s Rabom, a 1408. i 1455. s Venecijom.¹³¹ O trgovačkim vezama Senja i Fana u Markama podatke zanimljive i za pravnu povijest iznosi Enver Ljubović. U Fano je 1356. došao Juraj (Giorgio) iz Senja te prodao teret (posude, tkanine, drvene grede), kupio vino i otplovio, vjerojatno u Senj. Oko 1375. Peruzzola i Tadiolo iz Fana trguju u svojim prodavaonicama u ulici Potok. Knez Nikola Frankopan 1421. dopušta Veneciji da izveze 150 bačava vina u Senj, a teret prevozi Giovanni Simone iz Fana. Justius Blaxi iz Viterba, građanin Fana, imenuje kao trgovačkog zastupnika Johannem Guidonisa iz Castro Saltarie ovlaštenog da preuzme, prevozi i trguje njegovim vinom.¹³²

¹²⁴ Vidi isprave *CD XIII*, 426 od 27. III. 1365; *CD XIII*, 482 od 10. XI. 1365; *CD XV*, 60 od 16. IX. 1374; *CD XV*, 67 od 15. X. 1374; *CD XV*, 69 od 15. X. 1374; *CD XV*, 141 od 12. IX. 1375; *CD XVI*, 53 od 9. XI. 1379; *CD XVI*, 89 od 7. V. 1380. i *CD XVI*, 24 od 8. VI. 1386. Sve prema L. MARGETIĆ, 1985-87, 25.

¹²⁵ *CD XVII*, 137.

¹²⁶ *CD XVII*, 118.

¹²⁷ R. F. BARBALIĆ, 1970, 7; prema I. B. MARŽIĆ, Pomorsko-trgovački značaj u Statutu grada Senja iz 1388 (diplomski rad). Viša pomorska škola u Rijeci, 38.

¹²⁸ M. VILIČIĆ, 1965, 98.

¹²⁹ A. GLAVIČIĆ, 1965 (c), 295-296; P. STRČIĆ, 1985-1987, 12-15.

¹³⁰ Vidi Ž. BARTULOVIĆ, 1992, 125-134; Ž. BARTULOVIĆ, 1997.

¹³¹ V. SEVERINSKI, 1965, 237-238. Vidi i L. ČORALIĆ, 1993.

¹³² E. LJUBOVIĆ, 2001, 56-59. Izvore je preveo prema M. Bartoletti, Una citta Adriatica

Značaj Senja za Krčke knezove razvidan je iz podatka o diobi posjeda od 12. do 14. lipnja 1449. u Modrušu.¹³³ Posjedi su podijeljeni na 8 dijelova, osim gradova Krka i Senja, kao središnjih političkih i gospodarskih točaka obitelji. Krkom, kao polaznom točkom, vlasti i Senjom, kao najznačajnijim trgovačkim središtem i lukom, knezovi će upravljati i dijeliti prihode zajednički. Bilo je i manje sretnih događaja. U napadu 29. kolovoza 1380. dužd Ludovik Loredano spalio je Senj,¹³⁴ a 1420. u ratu između Žigmunda i Ladislava Senj napada napuljska mornarica.¹³⁵

Navedimo tri događaja iz povijesti crkve u Senju. Prvi je u doba templara. Senjski biskup Filip moli od pape Inocenta IV. odobrenje za uporabu glagoljice. Papa je ispravom od 29. ožujka 1248. izdanom u Lyonu odobrio da se služi staroslavenskim jezikom u bogoslužju svugdje gdje postoji taj običaj.¹³⁶ Dopušta se uporaba pisma sv. Jeronima, jer se tada navodilo da je glagoljicu osmislio sv. Jeronim, a ne sv. Ćiril i Metod. Papa piše: "Mi, dakle, imajući na umu da je govor podlozan stvari, a ne stvar govoru, podjeljujemo ti ovim pismom zatraženo dopuštenje i to u onim krajevima gdje već postoji spomenuti običaj, s time da se različitošću pisma ne povrijedi smisao. (*quod in Sclavonia est littera specialis quam illius terre clerici se habere a beato Ieronimo asserentes... Nos igitur attendentes, quod sermo rei et non res est sermoni subiecta*)". To je moglo poslužiti sjedinjenju pravoslavnih Slavena s Katoličkom crkvom.¹³⁷ U Senju se bogoslužje i ranije vršilo na narodnom jeziku, a što potvrđuje nalaz Senjske ploče, slične Bašćanskoj ploči, vjerojatno iz istog razdoblja, početka XII. st.¹³⁸ Inocent IV. je u Perugii 26. siječnja 1252. krčkom biskupu Fruktuožu dopustio službu na slavenskom jeziku (*litteris sclavicis*) u benediktinskom samostanu sv. Nikole u Omišlju.¹³⁹ Povod

fra medioevo e rinascimento – Documenti della marineria di Fano nei secoli XIV-XV-XVI, Pesaro 1990, 185 *Justius blaxi de Viterbio civis Fani...fecit constituit et legitime ordinavit atque creavit eius verum et legitimum factorem et negotiorum gestorem discretum virum Johannem Giudonis de Castro Saltarie comitus Fani presente et in se hoc mandato sponte recipiente... ad deferendum et deportandum per mare ah hac civitate Fani ad terram Singne vel alibi in quonque alio loco terra vel provintia videbitur et libuitur ultra mare usque ad quantitatem centum caritellorum vini ipsius Justii constituentis et dictum virum vendendum distrahendum permutandum cambiandum seu baractandum in grosu e tad minutum...*

¹³³ M. BOLONIĆ, 1973, 223-224.

¹³⁴ M. VILIČIĆ, 1965, 98.

¹³⁵ A. GLAVIČIĆ, 1965 (a), 256.

¹³⁶ CD IV, 343.

¹³⁷ M. BOGOVIĆ, 1998, 1-9 i 56-57.

¹³⁸ O Senjskoj ploči pronađenoj 1964. piše A. GLAVIČIĆ, 1999, 89-114.

¹³⁹ CD IV, 479.

dopusnici vjerojatno je pokušaj privlačenja feudalaca i stanovnika tih područja na stranu pape u sukobu papa i njemačkih careva.

Drugi događaj imao je utjecaja na svjetovna pitanja, to je dodjela patronatskog prava nad Senjskom i Modruškom biskupijom (*iura patronatum ecclesiarum de Corbouia et de Scenya*) Krčkim knezovima 1289.¹⁴⁰ Postoji i krivotvorina iz sredine 15. stoljeća kojom je pravo prošireno na izbor krčkog biskupa. Zabilježen je slučaj da su knezovi podržavali jednog kandidata na biskupski položaj dok je papa postavio drugu osobu. Papa Ivan XXII. nakon smrti biskupa Jurja imenuje 3. siječnja 1333. augustinca Ivana iz Pise. Međutim, senjski je kaptol, koji se spominje još 1185., izabrao Bernarda, opata samostana sv. Jurja kod Senja, što su podržali Krčki knezovi. Tek je oko 1338. Ivan u Senju prihvaćen kao biskup.¹⁴¹

Treći bitan događaj jest donošenje statuta senjskog kaptola (u pismohrani HAZU, II, d 10). Statut sadrži razgraničenja prava i dužnosti kaptola i kanonika, izvorno je napisan glagoljicom, a prijepis je iz 17. stoljeća. Uobičajeno je mišljenje da Statut potječe iz 1380., ali Bogović čini vjerojatnom tezu da je donesen 1340.¹⁴² Ona se temelji na imenima spomenutim u uvodu Statuta i moguće zabune prepisivača (sličnost kurzivnog slova "k" koje ima brojčanu vrijednost 40 i slova "o" u glagoljici, koje ima brojčanu vrijednost 80). Propisi Statuta pokazuju da ne postoji isprepletenost crkvene i svjetovne vlasti.¹⁴³ Kaptolu je 25. listopada kralj Žigmund potvrdio pravo vjerodostojnog mjesta (*locus credibilis*).¹⁴⁴

3.4. *Senj nakon prestanka vlasti Krčkih knezova (nakon 1469.)*

Na vrhuncu moći moramo tražiti prve znakove opadanja. Tako je i s Krčkim knezovima i njihovim vlasti u Senju. Turci su čimbenik koji je utjecao na njihov odlazak. Naime oni se 1463. prvi put pojavljuju pred Senjom, zatim 1468. i 1469. Bosanski paša Egzebeg odlazi 1469. kada je dobio darove od Krčkih knezova.¹⁴⁵ Od 1469. do 1526. Turci često za prodor koriste prostor Senjske i Krbavsko-modruške biskupije.¹⁴⁶

Uznemireni senjski građani traže zaštitu od Mlečana, pape i

¹⁴⁰ CD VI, 653-655.

¹⁴¹ CD X, 363-371. M. BOGOVIĆ, 1988, 23-27.

¹⁴² M. BOGOVIĆ, 1988, 17-18.

¹⁴³ O Senjskom kaptolu M. BOGOVIĆ, 1990, 80-82.

¹⁴⁴ CD XVII, 465-466. M. BOGOVIĆ, 1998, 1-9. Vidi i Ž. BARTULOVIĆ, 1992, 125-134.

¹⁴⁵ M. VILIČIĆ, 1965, 98; A. GLAVIČIĆ, 1965 (a), 256.

¹⁴⁶ M. PELOZA, 1975, 223.

Habsburgovaca što izaziva zabrinutost hrvatsko-ugarskog kralja Matijaša Korvina.¹⁴⁷ Moć Krčkih knezova kopni pred opasnošću turskih najezdi. Oni podanicima ne mogu pružiti sigurnost i zaštitu pred nadolazećom opasnosti. Uostalom, mnogi su hrvatski krajevi već u turskoj vlasti. Obranu treba preuzeti netko vojnički jači od knezova, koji više nisu u dobrim odnosima s kraljem jer podržavaju Matijaševe suparnike – Habsburgovce, Ferdinanda i Maksimilijana.

U studenom 1469. Blaž Podmanicki (Blaž Majer ili Mađar) preuzima u ime kralja Matijaša vlast u Senju. Osnovana je senjska kapetanija (obuhvaća Senj, Ledenice, Brinje, Otočac, Brlog, Starigrad i Bag) kao vojna jedinica za obranu od Turaka. To je zametak kasnije Vojne krajine. Prvi veliki kapetan Senja bio je Blaž Podmanicki zajedno s Ivanom Bothom (1470.-1473.), zatim Wolfgangus Frodnar (1473.-1476.) te Maroje Žunjević (1476.-1483.). Senjom upravljaju kapetan, vicekapetan te kaštelani ili porkulabi. Frankopani još jednom dolaze na vlast u Senju, ali ovoga puta samo kao kraljevi službenici. Fran Krsto Frankopan, (pogubljen 1671.) bio je od 1665. do 1670. senjski kapetan.¹⁴⁸

Matijaš Korvin je potvrdio Senjanima 1472. povlastice. Međutim, prilike u Senju nisu dobre. Nakon poraza na Krbavskom polju 1493., papa 1494. daje novac za učvršćenje senjskih zidina. Kralj Ladislav 1498. dopušta da se "za popravljavanje zidovah i bedemih senjskih kroz 3 godine može upotriebiti daća trgovine, što su građani plaćali kraljevskoj tridesetnici",¹⁴⁹ a 1514. naređuje Senjanima da novac dobiven od pape Aleksandra iskoriste za popravak zidina, a ne u privatne svrhe.¹⁵⁰ Papa Leon X. iz obitelji Medici (1513.-1521.) dao je sagraditi kulu koja se po njemu zove Leonova kula.¹⁵¹ Anonimni talijanski putopisac s početka 16. stoljeća navodi da je ona najljepša, najjača i najveća te da pape uzdržavaju posadu od 25 vojnika.¹⁵²

Turci napreduju i 1522. osvajaju Liku, a 1526. nakon pogibije Ludovika II. na Mohačkom polju u borbi s Turcima dolazi do borbe za prijestolje. Na jednoj se strani nalazi Ferdinand Habsburški, a na drugoj ugarski velikaš Ivan Zapolja. Pristalice Ferdinanda na saboru u Cetingradu 1. siječnja 1527. izabiru ga za hrvatskog kralja. Jedan od izaslanika Ferdinanda na saboru je kapetan

¹⁴⁷ A. GLAVIČIĆ, 1965 (a), 258.

¹⁴⁸ B. KRMPOTIĆ, 1975, 307; A. GLAVIČIĆ, 1965 (a), 258; M. VILIČIĆ, 1965, 98. A. MIJATOVIĆ, 1983, 169.

¹⁴⁹ M. VILIČIĆ, 1965, str. 100 prema I. KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, 1869, 6. O izgradnji zidina brinuli i Krčki knezovi, jer se 1407. spominje oslobađanje mletačkih trgovaca od plaćanja nameta za izgradnju zidina. Vidi Š. LJUBIĆ, 1868, 100-102.

¹⁵⁰ M. VILIČIĆ, 1965, str. 100 prema I. KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, 1869, 7.

¹⁵¹ A. GLAVIČIĆ, 1965 (c), 264.

¹⁵² M. HUDEC, 1995, 96.

Nikola Jurišić iz Senja, znamenit i kao branitelj ugarskog grada Kisega od Turaka 1532.¹⁵³ Ferdinand je Senj podvrgao izravno svojoj vlasti, ali mu je priznao i povlastice.

Turci 1537. osvajaju utvrdu Klis kada pogiba senjski i kliški kapetan Petar Kružić, a prebjeci dobivaju ime uskoci te naseljavaju krajeve koji su opustjeli nakon turskih prodora. Zajedno s kulom Nehaj, koju gradi kapetan Ivan Lenković (1550.-1558.) predstavljaju simbol Senja kao jednog od središta borbe protiv Turaka. Selidbe se nastavljaju u prvoj polovici 17. stoljeća dolaskom Bunjevaca i Krmpočana.¹⁵⁴

Uskoci su "trn u oku" Turcima, ali smetaju i Mlečanima. Do 1540. Mlečani sa simpatijama gledaju na borbu uskoka. No nakon zaključenja mira s Turcima situacija se mijenja. Uskoci napadaju i mletačke brodove, pljačkaju naselja u njihovoj vlasti jer ih drže saveznicima Turaka. Protesti Mlečana Habsburgovcima nisu pomagali pa g. 1557. dolazi do mletačke blokade Senja. Turci su 1570. povelili rat protiv Mletaka, a jedan od povoda za rat bili su uskočki napadi za koje su optužili Mlečane. Mleci drže Jadransko more svojim zaljevom, pa Turci traže zaštitu od prepada s mora. Mir je sklopljen 1573. i trebao je trajati do 1584. Venecija jamči sigurnu plovidbu Jadranom. Tada dolazi do sukoba s uskocima i Habsburgovcima. Mlečani 1575. uvode kapetana za borbu protiv uskoka, a 25. veljače 1575. i generalnog providura. Mlečani posredstvom pape traže iseljavanje uskoka (papinski breve od 28. veljače 1576.). Dolazi do sukoba uskoka sa senjskim biskupom Mark Antunom de Dominisom i kapetanom Rabatom koji je životom platio pokušaj uništenja uskoka (1601.). Od 1615. do 1617. dolazi do Uskočkog rata između Habsburgovaca i Venecije. Intervencijom Francuske i Španjolske sklopljen je 6. rujna 1617. mir u Madridu. Predstavnici obje strane sastali su se 13. travnja 1618. u Krku. Odlučeno je da se u roku od 8 dana uskoci povuku najmanje 10 milja od Senja. Mir je svečano proglašen 8. kolovoza 1618. u Rijeci. Uskoci su raseljeni u Otočac, Žumberak, Brinje, Gacku, nešto i u Istru i drugdje. U Senj je ušla njemačka vojna posada.¹⁵⁵

¹⁵³ A. SEKULIĆ, 1990, 17-19. Vidi i Ž. BARTULOVIĆ, 2007, 169-187.

¹⁵⁴ A. GLAVIČIĆ, 1965 (a), 258-260; A. GLAVIČIĆ, 1965 (b), 315; A. MIJATOVIĆ, 1990, 25-34. O ratu i raseljavanju Uskoka u okvirima širih europskih državnih i političkih zbivanja, odnosa Španjolske, Austrije, Venecije i Francuske piše i A. M. GRUENFELDER, 1997, 49-84.

¹⁵⁵ R. F. BARBALIĆ, 1970, 9; G. NOVAK, 1973, 5; M. BOLONIĆ, 1980, 349-351; A. M. GRUENFELDER, 1982, 163; A. GLAVIČIĆ, 1970 (b), 211; S. PAVIČIĆ, i A. GLAVIČIĆ, 1984, 151-154; POMORSKA ENCIKLOPEDIJA, 7, 1985, 241. A. M. GRUENFELDER, 2003, 211-258 piše o širem aspektu sukoba ne samo Habsburgovaca i Venecije, već i međunarodnim interesima u Europi 17. stoljeća. V. TUĐINA GAMULIN, 1993, 119-126.

Kralj Ferdinand III. daje Senju 1640. novi statut. Od 1696. do 1698. izbija pobuna Senjana jer su prema ugovoru s "Unutrašnjom austrijskom komorom" u Grazu dužni plaćati trideseticu za sol. Slijedi pobuna patricija (1719.-1722.). Premda su potvrđene privilegije gradu (1677., 1706., 1715., 1719. i 1781.) odnosi su zategnuti. Iako je opadala turska opasnost, vojna uprava bila je kočnica razvoja senjske trgovine. Kapetanija je ukinuta 1746. i utemeljene su pukovnije (regimente). Senj postaje vojna općina (komunitet) u sastavu otočke i ogulinske regimente. U doba Marije Terezije 1752. Senj je kao dio "Austrijskog primorja" došao pod upravu Tršćanske intendance, ali je 1776. vraćen u sastav Vojne krajine.¹⁵⁶

Za Napoleonove vladavine 1809.-1813. Senj je središte III. distrikta (okruga) Ilirskih pokrajina. Prestankom francuske vlasti ponovno ulazi u sastav Vojne krajine. Dolazi do procvata senjske trgovine koji traje do izgradnje željezničke pruge Sisak – Zidani Most, kada je promet skrenut prema Trstu. Senj je 1869. otpisom Franje Josipa I. izdvojen iz sastava Vojne krajine, što je sprovedeno tek 1871. Na taj su način dovršene vjekovne borbe Senja za izdvajanje ispod vojne vlasti. Nakon propasti Austro-Ugarske (1918.) Senj ulazi u sastav novostvorene Kraljevine SHS, a od 1939. i Banovine Hrvatske. Od 1945. do 1991. dio je Hrvatske u okvirima tadašnje FNRJ, a danas Republike Hrvatske.¹⁵⁷

Literatura:

- Radojica F. BARBALIĆ, Brodarstvo u Senju i Podgorju kroz prošlost, *Senjski zbornik*, 4, Senj, 1970.
- M. BARTOLETTI, *Una citta Adriatica fra medioevo e rinascimento – Documenti della marineria di Fano nei secoli XIV-XV-XVI*, Pesaro, 1990.
- Željko BARTULOVIĆ, Neka pitanja iz povijesti Senja, *Dometi*, god. 22, 12, Rijeka, 1989, 839-855.
- Željko BARTULOVIĆ, Neki organi i službe prema Senjskom statutu iz godine 1388., *Senjski zbornik*, 19, Senj, 1992, 125-134.
- Željko BARTULOVIĆ, *Neka pitanja stvarnih i obveznih prava, Vinodolski zakon (1288.), Krčki i Senjski statut (1388.)*, Matica hrvatska – Ogranak Rijeka, Rijeka, 1997.
- Željko BARTULOVIĆ, Državnopravno značenje Mohačke bitke 1526. i izborni sabori Hrvatske i Slavonije, *Povećalo*, 2-3, Beli Manastir, 2007, 169-187.

¹⁵⁶ O dobu merkanitizma piše A. M. GRUENFELDER, 2002, 125-154. O Senju u XVIII. st. A. BUCZYNSKI, 1991, 205-216.

¹⁵⁷ M. VILIČIĆ, 1965, 102 i 105; A. GLAVIČIĆ, 1965 (a), 260-262; P. TIJAN, 1940, 31; POMORSKA ENCIKLOPEDIJA, 7, 1985, 241; A. GLAVIČIĆ, 1970 (a), 60.

- Martina BLEČIĆ, Zaštitno arheološko istraživanje u Sv. Jurju, *Senjski zbornik*, 33, Senj, 2006.
- Mile BOGOVIĆ, Crkvene prilike u Senju u 14. st. i Statut senjskog kaptola, *Senjski zbornik*, 13, Senj, 1988.
- Mile BOGOVIĆ, Prijelazno stoljeće senjske crkve (1450-1550), *Senjski zbornik*, 17, Senj, 1990.
- Mile BOGOVIĆ, Sveti Juraj i Senj, *Senjski zbornik*, 19, Senj, 1992.
- Mile BOGOVIĆ, Hrvatsko glagoljsko tisućljeće, *Senjski zbornik*, 25, Senj, 1998.
- Mihovil BOLONIĆ, Crkveni patronat na području senjsko-modruške biskupije, *Senjski zbornik*, 5, Senj, 1973.
- Mihovil BOLONIĆ, Uskoci i otok Krk, *Senjski zbornik*, 8, Senj, 1980.
- Mihovil BOLONIĆ, Veze grada Senja i otoka Krka, *Senjski zbornik*, 9, Senj, 1982.
- Josip BRUNŠMID, Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije, *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva*, 1898.
- Alexander BUCZYNSKI, Trgovački pomorski grad Senj i Tršćanska trgovačka intendantca (1752-1775), *Senjski zbornik*, 18, Senj, 1991, 205-216.
- Nenad CAMBI, Bilješke uz kipove Kibebe (Magna Mater) iz Senja, *Senjski zbornik*, 20, Senj, 1993.
- CD – Tadija SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex diplomaticus)*, sv. II-XVII.
- Lovorka ČORALIĆ, Senjani u Veneciji od 15. do 18. stoljeća, *Senjski zbornik*, 20, Senj, 1993.
- Ivan ČRNČIĆ, *Najstarija poviest krčkoj, osorskoj, zadarskoj, senjskoj i krbavskoj biskupiji*, Rim, 1867.
- Ivica DEGMEDŽIĆ, Arheološka istraživanja u Senju 1949., *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, LIII, 1951.
- Lelja DOBRONIĆ, *Viteški redovi templari i ivanovci u Hrvatskoj*, Zagreb 1984.
- Lelja DOBRONIĆ, Templari u Senju, *Senjski zbornik*, 30, Senj, 2003.
- Zdenka DUKAT – Ante GLAVIČIĆ, Numizmatičke vijesti iz Senja i okolice (I), *Senjski zbornik*, 6, Senj, 1975.
- Ivo FADIĆ, Kasnoantička nekropola u Senju, *Senjski zbornik*, 13, Senj, 1998.
- Ante GLAVIČIĆ, Iz prošlosti Senja po doseljenju Hrvata, *Senjski zbornik*, 1, Senj, 1965 (a).
- Ante GLAVIČIĆ, Izvještaj o značajnim arheološkim nalazima u tvrđavi Nehaj u Senju maja 1964, *Senjski zbornik*, 1, Senj, 1965 (b).
- Ante GLAVIČIĆ, Kulturno-povijesni vodič po Senju, *Senjski zbornik*, 1, Senj, 1965 (c).
- Ante GLAVIČIĆ, Arheološki nalazi iz Senja i okolice (II), *Senjski zbornik*, 3, Senj, 1967.
- Ante GLAVIČIĆ, Arheološki nalazi iz Senja i okolice (III), *Senjski zbornik*, 4, Senj, 1970 (a).
- Ante GLAVIČIĆ, Informacija za obnovu tvrđave "Nehaj" i izgradnju "Uskočkog

- mauzoleja" u gradu Senju 1972-1975, *Senjski zbornik*, 4, Senj, 1970 (b).
- Ante GLAVIČIĆ, Izvještaj arheoloških iskapanja na Šteli u Senju 1972. godine, *Senjski zbornik*, 5, Senj, 1973.
- Ante GLAVIČIĆ, Arheološki nalazi iz Senja i okolice (V), *Senjski zbornik*, 9, Senj, 1982.
- Ante GLAVIČIĆ, Stara i nova groblja, grobovi na području grada Senja i šire senjske okolice (I), *Senjski zbornik*, 19, Senj, 1992.
- Ante GLAVIČIĆ, Ostaci crkvice sv. Vida u Senju i Karlobagu, Prilog istraživanju starohrvatskih sakralnih objekata Velebita – II. dio, *Senjski zbornik*, 23, Senj, 1996.
- Ante GLAVIČIĆ, Izvješće o nalazu kasnoantičkih grobova u Čopićevo naselju u Senju (1997.), *Senjski zbornik*, 24, Senj, 1997.
- Ante GLAVIČIĆ, Senjska glagoljska ploča, *Senjski zbornik*, 26, Senj, 1999, 89-114.
- Ante GLAVIČIĆ, Obnova katedrale Blažene Djevice Marije u Senju 2001., *Senjski zbornik*, 28, Senj, 2001.
- Ante GLAVIČIĆ, Pregled starokršćanske i ranosrednjovjekovne baštine Like, Podgorja i grada Senja, *Senjski zbornik*, 30, Senj, 2003.
- Miroslav GLAVIČIĆ, Prilozi proučavanju poleogeneze i urbanističkog razvoja Senije, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio povijesnih znanosti*, 32(19), Zadar, 1992-93, 79-104.
- Miroslav GLAVIČIĆ, Natpisi antičke Senije, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio povijesnih znanosti*, 33(20), Zadar, 1993-94.
- Miroslav GLAVIČIĆ, Značenje Senije tijekom antike, *Senjski zbornik*, 21, Senj, 1994, 41-58.
- Miroslav, GLAVIČIĆ, Izvješće o provedenim sondažnim arheološkim istraživanjima pri uređenju pločnika u Ulici P. Rittera Vitezovića i I. Hreljanovića tijekom veljače i ožujka 1995, *Senjski zbornik*, 22, Senj, 1995.
- Miroslav GLAVIČIĆ, Tri rimskodobna natpisa iz Senja, *Senjski zbornik*, 23, Senj, 1996.
- Miroslav Glavičić, Kult Libera u antičkoj Seniji, *Senjski zbornik*, 29, Senj, 2002.
- Miroslav GLAVIČIĆ, Nadgrobni spomenik obitelji Baebius iz Arbe, *Senjski zbornik*, 30, Senj, 2003, 83-96.
- Ladislav GLEISINGER, Povijest zdravstva u Senju, *Senjski zbornik*, 3, Senj, 1968.
- Anna Maria GRUENFELDER, Senjski kapetan Kaspar Raab i senjski uskoci (1576-1585.), *Senjski zbornik*, 9, Senj, 1982.
- Anna Maria GRUENFELDER, Senj i rat protiv Uskoka, *Senjski zbornik*, 24, Senj, 1997, 49-84.
- Anna Maria GRUENFELDER, Senj i Karlobag u doba merkantilističke gospodarske politike, *Senjski zbornik*, 29, Senj, 2002, 125-154.
- Anna Maria GRUENFELDER, Uskočki rat, međunarodni aspekti, *Senjski zbornik*, 30, Senj, 2003, 211-258.
- Ante GULIN, Pečati i grbovi grada Senja, *Senjski zbornik*, 20, Senj, 1993.

- Mladen HUDEC, Rekonstrukcija Papinske kule u Senju, *Senjski zbornik*, 22, Senj, 1995.
- Radoslav KATIČIĆ, Najstariji jezici i narodi u senjskom primorju, *Senjski zbornik*, 3, Senj, 1968.
- Nada KLAIĆ, Historijska podloga hrvatskog glagoljaštva, *Jugoslavenski istorijski časopis* 4, Beograd 1965.
- Nada KLAIĆ, Društvena struktura kvarnerske općine u razvijenom srednjem vijeku. *Krčki zbornik*, 2, Krk, 1971 (a).
- Nada KLAIĆ, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, 1971 (b).
- Nada KLAIĆ, *Vinodol od antičkih vremena do knezova krčkih i Vinodolskog zakona*, Pazin – Rijeka, 1988.
- Vjekoslav KLAIĆ, Darovnica kralja Bele III (IV) krčkim knezovima za Senj je patvorina, *Vjesnik kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljskog arkiva*, Zagreb, 1899.
- Vjekoslav KLAIĆ, *Krčki knezovi Frankopani*, Zagreb, 1901.
- Josip KLEMENC, Senj u prehistorijsko i rimsko doba, Senj, I, JAZU, Zagreb, 1940.
- Mithat KOZLIČIĆ, Stoljetno slobodarstvo senjskih pomoraca, *Senjski zbornik*, 10-11, Senj, 1984.
- Branko KRMPOTIĆ, Maroje Žunjević veliki kapitan Senja (1476.-1483.), *Senjski zbornik*, 6, Senj, 1975.
- Branko KRMPOTIĆ, Trgovački ugovor Dubrovnika sa Senjom god. 1248, *Senjski zbornik*, 8, Senj, 1980.
- Vladimir KRALJIĆ, Sumarni prikaz današnjeg stanja i sadržaja biskupskog i kaptolskog arhiva u Senju, *Vjesnik Historijskog arhiva Rijeke i Pazina XVI*, Rijeka, 1971.
- Ivan KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, *Neke gradine i gradovi u Kraljevini Hrvatskoj*, II, grad Senj, Zagreb, 1869.
- Šime LJUBIĆ, *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke republike*, MSHSM, Zagreb 1868.
- Enver LJUBOVIĆ, Nekoliko dokumenata o trgovačkim i pomorskim vezama Senja i Fana, *Senjski zbornik*, 28, Senj, 2001.
- Lujo MARGETIĆ, *Iz vinodolske prošlosti*, Pravni izvori i rasprave, Rijeka, 1980.
- Lujo MARGETIĆ, Senjski statut iz 1388., *Senjski zbornik*, 12-14, Senj, 1985-1987.
- Lujo MARGETIĆ, Nacrt povijesti države i prava naroda SFRJ, Pravni fakultet Sveučilišta "Vladimir Bakarić" u Rijeci, Rijeka, 1988 (a).
- Lujo MARGETIĆ, Nekoliko riječi o Senjskom statutu iz 1388., *Senjski zbornik*, 13, Senj, 1988 (b).
- Lujo MARGETIĆ, Noviji pogledi na stariju povijest Vinodola, Krka i Senja, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta "Vladimir Bakarić" u Rijeci*, 9, Rijeka, 1988 (c).
- Marija MATIJEVIĆ-SOKOL, Povijesna svjedočanstva o Senju i okolici, Antički izvori, *Senjski zbornik*, 21, Senj, 1994, 27-39.
- Julijan MEDINI, Kult Kibebe u antičkoj Liburniji, *Senjski zbornik*, 20, Senj, 1993.
- Anđelko MIJATOVIĆ, *Senjski uskoci u narodnoj pjesmi i povijesti*, Zagreb, 1983.

- Andelko MIJATOVIĆ, Petar Kružić – kliški i senjski kapetan, *Senjski zbornik*, 17, Senj, 1990.
- Milan MOGUŠ, Pogled na današnju senjsku toponimiku. *Radovi slavenskog instituta XII*, Zagreb, 1959.
- Milan MOGUŠ, Današnji senjski govor, *Senjski zbornik*, 2, Senj, 1966.
- Darko NEKIĆ, Senjska biskupija u srednjem vijeku, *Senjski zbornik*, 24, Senj, 1997.
- Grga NOVAK, Senjski uskoci, *Senjski zbornik*, 5, Senj, 1973.
- Stjepan PAVIČIĆ, Prilozi nepoznatoj prošlosti grada Senja i okolice, *Senjski zbornik*, 2, Senj, 1966.
- Stjepan PAVIČIĆ, Senj u svojem naselnom i društvenom razvitku od 10. stoljeća do turskog prodora, *Senjski zbornik*, 3, Senj, 1968.
- Stjepan PAVIČIĆ i Ante GLAVIČIĆ, Naseljavanje Bunjevaca i Krmpočana u senjskoj planini i primorju u prvoj pol. XVII. st., *Senjski zbornik*, 10-11, Senj, 1984.
- Makso PELOZA, Razvoj crkvenopokrajinske pripadnosti senjske i krbavsko-modruške biskupije, *Senjski zbornik*, 6, Senj, 1975.
- POMORSKA ENCIKLOPEDIJA Jugoslavenskog leksikografskog zavoda "Miroslav Krleža", 2. izdanje, Zagreb 1985.
- Duje RENDIĆ-MIOČEVIĆ, Novi Dolabelin "terminacijski" natpis iz okolice Jablanca, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3, Zagreb, 1968, 63-75.
- Pavle ROGIĆ, Senj u srednjovjekovnim glagoljskim ispravama, *Senjski zbornik*, 2, Senj, 1966.
- Ante RUKAVINA, Privreda ličke i primorske strane Velebita, *Senjski zbornik*, 4, Senj, 1970.
- R. SCHNEIDER, Bericht über eine Reise in Dalmatien I, über die Bildlichen Dänkmaler Dalmatiens, *Archäol.-Epigr. Mittheilungen aus Österreich-Ungarn*, IX, 1885.
- Ante SEKULIĆ, Senjanin Nikola Jurišić i obrana Kisega 1532., *Senjski zbornik*, 17, Senj, 1990.
- Vladimir SEVERINSKI, Senjske šume i njihova eksploatacija, *Senjski zbornik*, 1, Senj, 1965.
- Tadija SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex diplomaticus)*, sv. II-XVII. (u tekstu kao CD).
- Ranko STARAC, Rezultati prve faze arheoloških sondiranja na trgu Cimiter u Senju, *Senjski zbornik*, 16, Senj, 1999.
- Aleksandar STIPČEVIĆ, *Iliri*, 2. dopunjeno izdanje, Zagreb, 1989.
- Petar STRČIĆ, Senj u XIII. i XIV. st., *Senjski zbornik*, 12-14, Senj, 1985-87.
- Mate SUIĆ, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, 1976.
- Pavao TIJAN, Grad Senj u povijesti i kulturi hrvatskog naroda, *Hrvatski kulturni spomenici*, I, Senj, Zagreb 1940.
- Vesna TUĐINA GAMULIN, Senjska biskupija i Marko Antonije de Dominis prema dokumentu iz godine 1600., *Senjski zbornik*, 20, Senj, 1993, 119-126.
- Melita VILIČIĆ, Povijesno-urbanistički razvoj Senja, *Senjski zbornik*, 1, Senj, 1965.

- Melita VILIČIĆ, Građevna povijest senjskog kaštela i grafička rekonstrukcija pojedinih faza izgradnje, *Senjski zbornik*, 5, Senj, 1973.
- Melita VILIČIĆ, Arhitektonska struktura Senja u vrijeme tiskare XV/XVI st., *Senjski zbornik*, 6, Senj, 1975.
- Melita VILIČIĆ, Utvrde grada Senja u doba senjskih uskoka, *Senjski zbornik*, 8, Senj, 1980.
- Marin ZANINOVIĆ, Antička naselja ispod Velebita, *Senjski zbornik*, 8, Senj, 1980 (a).
- Marin ZANINOVIĆ, Dva antička natpisa iz Senja, *Diadora*, 9, Zadar, 1980, 817-826 (b).
- Marin ZANINOVIĆ, Kult božice Dijane u Senji, *Senjski zbornik*, 9, Senj, 1982.
- Marin ZANINOVIĆ, Stanovništvo velebitskog podgorja u antici, *Senjski zbornik*, 10-11, Senj, 1984.

EINIGE FRAGEN AUS DER GESCHICHTE VON SENJ

Zusammenfassung

Im einführenden Teil dieses Beitrags wird die Geschichte der Stadt Senj in der Antike bearbeitet, mit einem bestimmten Rückblick auf die Bevölkerung und Lage von Senia; Senj im Mittelalter: bis zum Ankommen von Templern; in der Zeit von Templern, und besonders die Rechte von Templern auf die Stadt und die Rechtsstreitigkeiten um die Herrschaft über Senj; die Herrschaft der Fürsten von Krk bis 1469 und die Zeit danach. Die Betrachtungen werden mit einer Analyse der Quelle geleitet.

Schlüsselwörter: Senj, Geschichte, Templer

SOME QUESTIONS ABOUT THE HISTORY OF SENJ

Summary

In its introductory part, the author considers the history of the town of Senj in its ancient period with a considerable attention to the inhabitants and position of Senia. The author then goes on to discuss the position of the town in the Middle Ages till the time of the Templars, their time, and especially the Templars' rights over the town, and their dispute with the authorities of the town. In the end he considers the power of the Counts of Krk over Senj by the year 1469, the time of their rule and after.

Keywords: Senj, history, Templars